مادەی (١٤٠) ی دەستووری هەمیشەیی عێراق

ناوەڕۆکی، بنەڕەتی، تەگەرەکانی و ئاسۆی ئایندەی

د. ئازاد عوسمان

ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق

ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق

ناوەرۆکی، بنەڕەتی، تەگەرەکانی و ئاسۆی ئاییندەی

د. ئازاد عوسمان

ح

خانەی موكریانی بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە

- **ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق**

ناوەڕۆكی، بنەڕەتی، تەگەرەكانی و ئاسۆی ئایندەی

- **نووسینی:** د. ئازاد عوسمان مامۆستا لە كۆلێژی یاسا و ڕامیاری

(زانكۆی سەلاحەدین — هەولێر)

- **نەخشەسازی ناوەوە:** گۆران جەمال ڕواندزی
- **بەرگ:** ڕێمان عەبدولجەبار
- **نرخ:** ١٥٠٠ دینار
- **چاپی یەكەم** ٢٠١٣
- **تیراژ:** ٥٠٠ دانە
- **چاپخانەی** موكریانی (هەولێر)
- بەڕێوەبەرایەتی گشتی كتێبخانەی گشتییەكان ژمارەی سپاردنی (٢٥٣١) ساڵی ٢٠١٣ی پێی دراوە.

زنجیرەی كتێب (٧٧٥)

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com

ئیمەیل: info@mukiryani.com

ناوەرۆك

ناوەڕۆکی ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق (٢٠٠٥)

یەکەم: دەسەڵاتی جێبەجێکردن ﴿واتە حکومەت﴾ هەنگاوی پێویست دەهاوێت بۆ تەواوکردنی جێبەجێکردنی پێداویستەکانی هەموو بڕگەکانی ماددەی (٥٨) لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە.

دووەم: ئەو بەرپرسییەی کەوتووەتە سەرشانی دەسەڵاتی جێبەجێکردن لە حکومەتی گواستنەوەدا و لە ماددەی (٥٨)ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە داهاتووە درێژدەبێتەوە بۆ دەسەڵاتی جێبەجێکردن ﴿واتە حکومەتی﴾ هەڵبژێردراو و بەردەوامدەبێت بە پێی ئەم دەستوورە تا بەتەواوی جێبەجێ دەکرێت (ئاساییکردنەوە، سەرژمێریی و کۆتایی دەهێت بە ڕاپرسیی لە کەرکووك و ئەو شوێنانەی دیکە کە کێشەیان لەسەرە بۆ دیارکردنی ویستی هاووڵاتیانیان) لە ماوەیەك ئەوپەڕەکەی ﴿ڕۆژی﴾ سی و یەکەمی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی دووهەزار و حەفتە.

کەواتە بنەڕەتی ماددەکە: ناوەڕۆکی ماددە(٥٨)ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوەیە

ناوەرۆکی ماددەی (٥٨)ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە

(٨ ئادار ٢٠٠٤)

(أ) حکومەتی گواستنەوەی عێراقی، بەتایبەتی دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکداری عەقاری و لایەنە پێوەندیدارەکانی دیکە، زۆر بەخێرایی، پێڕەوی ڕێوشوێن دەکەن، بۆ لابردنی ئەو ستەمەی کردەوەکانی ڕژێمی پێشوو بوونەتە هۆکاری و کەخۆی لە گۆڕینی باری دانیشتووانی ناوچەی دیاریکراودا دەنوێنێت، لەنێوانیاندا کەرکووك، لە ڕێگەی ڕاگوێزان و دوورخستنەوەی خەڵکی لە جێگەی نیشتەجێبوونیان، بەهۆی کۆچپێکردنی بەزۆر لەناو ناوچەکەدا یان بۆ دەرەوەی و نیشتەجێکردنی خەڵکی نامۆ (غەریب) لە ناوچەکە و بێبەشکردنی دانیشتووان لەکار، لەڕێگەی ڕاستکردنەوەی نەتەوە. بۆ چارەسەرکردنی ئەم ستەمە، دەبێت حکومەتی گواستنەوەی عێراقی ئەم هەنگاوانەی خوارەوە بهاوێت:

١. لەبارەی دانیشتووانی ڕاگوێزراو و دوورخراوە و کۆچپێکراو و کۆچکردوو و بەگونجاویی لەگەڵ یاسای دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکداری عەقاری و ڕێوشوێنە یاساییەکانی دیکە، پێویستە لەسەر حکومەت، لە ماوەیەکی پەسەنددا، هەڵبستێت بە گەڕاندنەوەی

دانیشتووان بۆ نێو ماڵ و سەرو موڵکی خۆیان و ئەگەر ئەوەش نەڕەخسا دەبێت حکومەت بەشێوەیەکی دادپەروەرانە قەرەبوویانبکاتەوە.

٢. لەبارەی ئەو کەسانەی گوازراونەتەوە (هاوردراونەتە) جێگە و زەوی دیاریکراو، دەبێت حکومەت بە پێی ماددەی (١٠) یاسای دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکداری عەقاری بڕیار لەسەر پرسەکانیان بدات، بۆ مسۆگەرکردنی نیشتەجێکردنەوەیان، یان وەرگرتنی قەرەبوو لە دەوڵەت، یان دانی زەوی دیکە پێیان لە لایەن دەوڵەت، لە نزیك جێگەی نیشتەجێبوونیان لەو پارێزگایانەی لێیانەوە هاتوون، یان مەسرەفی چوونەوەیان (گەڕانەوەیان) بۆ ئەو جێگەیانە پێبدرێتەوە.

٣. لەبارەی ئەو کەسانەی بێبەشکراون لە دامەزراندن وەك فەرمانبەر یان لە ئامرازی گوزەرانی دیکە بۆ ناچارکردنیان بە کۆچکردن لە جێگەی نیشتەجێبوونیان لە ناوچەکان و لەسەر زەوییەکانیان، پێویستە لەسەر حکومەت کەوا هانی پەیداکردنی دەرفەتی نوێی کار بدات بۆیان لەو جێگەو زەوییانە.

٤. بەڵام سەبارەت بە ڕاستکردنەوەی نەتەوە، پێویستە لەسەر حکومەت کە هەموو بڕیارە پەیوەندیدارەکان هەڵبوەشێنێتەوە، و ڕێگە بدات بە خەڵکی زەرەرمەند، لە مافی بڕیاردانی ناسنامەی نیشتمانی و ئینتیمای نەتەوەییان بێ زۆرلێکردن و فشار.

(ب) ڕژێمی پێشوو دەستکاریی سنوور و شتی دیکەی کردووە، بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجی سیاسی. پێویستە لەسەر سەرۆکایەتی و

حکومەتی گواستنەوەی عێراقی راسپاردە پێشکێش بە کۆمەڵەی نیشتمانی بکەن بۆ چارەسەرکردنی ئەو گۆڕینە نادادپەروەرانە.ئەگەر ﴿دەستەی﴾ سەرۆکایەتی نەیتوانی بەکۆدەنگیی لەسەر کۆمەڵێك ڕاسپاردە ڕێکبکەوێت، دەبێت دەستەی سەرۆکایەتی هەڵبسێت بە دامەزراندنی ناوبژیکارێکی(محکم) بێلایەن و بە کۆدەنگیی بەمەبەستی تاوتوێکردنی بابەتەکە و پێشکێشکردنی ڕاسپاردە. ئەگەر دەستەی سەرۆکایەتی لە توانایدا نەبوو لەسەر ناوبژیکارێك ڕێکبکەوێت، دەبێت دەستەی سەرۆکایەتی داوا لە سکرتێری نەتەوە یەکگرتووەکان بکات بۆ دەستنیشانکردنی کەسایەتییەکی نێودەوڵەتی ناودار بۆ هەڵسان بە ناوبژیکاری داواکراو.

(ج) چارەسەریی کۆتایی زەوییە کێشەلەسەرەکان، لەنێوانیاندا کەرکووك، دوادەخرێت تا خاڵەکانی سەرەوە تەواودەبن و سەرژمێرییەکی دادپەروەرانە و روونی دانیشتووان دەکرێت و تا دەستوور پەسەند دەکرێت. دەبێت ئەم چارەسەرییە بە جۆرێك ئەنجامبدرێت، کە لەگەڵ بیروباوەڕی دادپەروەرییدا بگونجێت و ویستی دانیشتووانی ئەو شوێنانە لەبەرچاوبگرێت.

هەڵسەنگاندنێکی مادەی (١٤٠)ی دەستووری عێراق

تایبەت بە گۆڤاری رۆژەڤ (Rojev)

لە تەمووزی ٢٠٠٧

پێویستە سەرکردایەتی سیاسی کورد چ بکات بۆ جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠؟

لەم کاتە ناسکەی مێژووی هاوچەرخی کورد و پاشەڕۆژی دەوڵەتی عێراق، ئەم ماددە بنەڕەتییەی دەستووری هەمیشەیی عێراق، بووەتە بابەتێکی گرنگی لێدوان و لێکۆڵینەوە لەناوەوە و دەرەوەی عێراق، جێبەجێکردنیشی بووەتە مەسەلەی یەکلاکەرەوەی: سنووری هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقی فیدراڵدا، واتە چارەسەری بنەڕەتی دۆزی کورد لە عێراق بەتایبەتی و هەموارکردنی دەستووری عێراق بەپێی ماددەی (١٤٢) ی دەستوور و کاراکردنی دەستووری هەمیشەیی مەیبو و جووڵاندنەوەی پرۆسەی سیاسی وەستێندراو (لەلایەن کۆنە بەعسی و داردەستانی وڵاتانی دراوسێ لە نێو چەند فراکسیۆنێکی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق) لە عێراقی نوێ بە گشتی.

لە سەرەتادا بەچاکی دەزانین چەند شتێك لەبارەی ماددەکە شیبکرێتەوە:

- ماددەی (١٤٠) ی دەستووری هەمیشەیی عێراقی پەسەندکراو لەلایەن زۆربەی دانیشتووانی عێراق، نەك تەنیا چارەسەری مەسەلەی زوڵم و زۆری کراو لە خاك

و خەڵکی پارێزگای کەرکووك و قەزای مەخموور —لەلایەن ڕژێمی بەعسی فاشی - و مەسەلەی هەندێك لـە ناوچـە دابڕێنـدراوەکانی دیکـەی کوردسـتانی باشـوور هـەر لەسەرەتای دامەزراندنی پاشایەتی عێراقەوە (خانەقین و شێخان و شـەنگال) دەکـات، بەڵکو چارەسەری مەسەلەی دابڕاندنی بەشێکی گەورەی خاکی ناوەڕاستی عێراقیش - بەتایبەتی کەربەلا - دەکات، کە گرنگە بۆ دیارکردنی سنووری هـەرێمی ناوەڕاسـت، یان باشوور لە دەوڵەتی عێراقی فیدراڵ.

- هـەردوو بڕگـەی مـاددەی (١٤٠)ی دەسـتووری هەمیشـەیی عێـراق بەستراونەتەوە بە هەر سێ بڕگەی ماددەی (٥٨)ی یاسـای کـاتی ئیـدارەی دەوڵـەتی عێراق و پەیوەستن بـە جێبـەجێکردنی نـاوەرۆکی مـاددەی (٥٨) لەلایـەن هـەردوو حکومەتی گواستنەوە (ڕابردوو) و هەمیشەیی (ئێستا).

- میکانیزمی جێبەجێکردنی بڕگەی (ب) ی مـاددەی (٥٨)، کـە چارەسـەری سنووورە ئیدارییە "گۆڕاوەکان بە مەبەستی سیاسی" لە لایەن ڕژێمی بەعس دەکـات، بە پەناوپێچە. لەکاتێکدا دەبوا مەسەلەی ئەو سنوورە شـێواندراوانەی سـێ پارێزگـای کوردستان (کەرکووك و دهۆك و هەولێر) و پارێزگای کەربەلا لە ڕێگەی ڕەتکردنـەوەی ئەو بڕیارە ڕەگەزپەرست و تایفەگەرییانـەی ڕژێمـی بـەعس چارەسـەر بکرێـت، کـە لەسەردەمی حوکمرانی ستەمکارانەی بەم مەبەستە داویەتی (بەتایبەتی بڕیاری ژمارە ٤١ ی ساڵی ١٩٧٦ لەبارەی پارچەپارچەکردن و دابەشکردنی پارێزگـای کـەرکووك و گۆڕینی ناوی)، بەئاشکرا میکـانیزمێکی چارەسـەرکردنی ئـاڵۆزی تێـدا داڕێـژراوە: بەمەبەستی سەختکرنی لابردنی شوێنەواری سیاسەتی فاشیستانەی ڕژێمـی بـەعس، بەگرێـدانی چارەسـەرییەکە بـە مـەرجی ڕێکـەوتنی تێکـڕای ئەنـدامانی دەسـتەی

سەرکردایەتی کۆمار — واتە سەرکۆمار و هەردوو جێگرەکەی لەسەر پێشنیارێك یان حەکەمێك — یان بەنێودەوڵەتی (تدویل) کردنی مەسەلەکە!

- لە بڕگەی (ج) ی ماددەی (٥٨) باس لە دواخستنی چارەسەرکردنی کۆتایی ئەو "ئەردانەی کێشەیان لەسەرە بە کەرکوکەوە" تا پاش جێبەجێکردنی هەنگاوەکانی سەرەوەی ئاسایی کردنەوە و سەرژمێرییەکی دادپەروەرانە و روون و تا پاش پەسەندکردنی دەستوور دەکرێت. هەروەها جەخت لەسەر چارەسەرکردنی مەسەلەکە بە شێوەیەیەك دەکرێتەوە، کە لەگەڵ بیروباوەڕی دادپەروەریی بگونجێت، بەرەچاوکردنی ویستی دانیشتووانی ئەو ناوچانە: واتە ئاشکرایە ئەگەری نەگەڕانەوەی ئەو شوێنانەی کوردستان کە ئێستا زۆربەی دانیشتووانی کورد نین بۆ چوارچێوەی هەرێمی فیدراڵی کوردستان وەك: بەدرە و جەسان و زرباتیە و جەلەولا و سەعدیە و شارەبان و تێلتاوە و بەلەدرۆز و زمار ... ڕوون و ئاشکرایە، ئەگەر پرسیاری ئاراستەکراو لە ڕاپرسیی پێوەست بێت بە هاتنە ناو هەرێمی کوردستان.

- وادیارە (لێکدەدرێتەوە) کەوا دەستنیشانکردنی سێ قۆناخ لە بڕگەی دووەمی ماددەی (١٤٠) بۆ جێبەجێکردنی ماددەی (٥٨) — ئاساییکردنەوە و سەرژمێریی و ڕاپرسیی - لەبەر ڕۆشنایی ناوەرۆکی بڕگەی (ج) ی ماددەی : (٥٨) میکانیزمی ئالۆزی جێبەجێکردنی بڕگەی (ب) ی ماددەی (٥٨) چاك دەکات و لەهەمان کاتدا بەرەچاوکرنی بڕگەی (ج) ی ماددەی (٥٨) سازش دەکرێت: لەسەر پێداگرتن لەسەر دیارکردنی سنووری هەرێمی کوردستان بە گوێرەی بەڵگەی مێژوویی و جوگرافی و سەرژمێریی کۆن (١٩٤٧ و ١٩٥٧)، چونکە نە لەبڕگەی (ج) ی ماددەی (٥٨) ی یاسای کاتی و نە لە ماددەی (١١٧) و نە لە ماددەی (١٤٠) ی دەستووری

هەمیشەیی باس لەم مەسەلەیە دەکرێت. تەنیا پێـوەری نـاوهێنراو لـە بڕگـەی (ج): لەبەرچاوگرتنی ویستی دانیشتووانە، لەبارەی ئەردی "ئەو شوێنانەی کێشەیان لەسـەر هەیە بە کەرکووکەوە"، پاش ئەنجامـدانی ئاسـاییکردنەوە و سـەرژمێریی. هـەروەها بێجگە لە کەرکوك ناوی شوێنەکانی دیکە نەهاتووە کە "کێشەیان لەسەر هەیـە" - هەرچەندە بەشێکی ئەم کێشەیە ئاکامی بەزۆرلکاندنی کوردستانی باشورە بە دەوڵەتی عێراق و بەشی دووەمیشی حکومەتی بەعس بە ستەمی ئاشـکرا دژی گـەلی کـورد دروستی کردووە و سەیرە کەکراوەتە کێشە لە نێوان گەلی کورد و لایەنێکی دیکە لـە عێراقی نویّ! چونکە لە بواری یاساییەوە سازشە و ڕازیبوونـە بـە شـێواز و ئـەنجامی چارەسەرکرنی یاسایی کێشەی دانپێهێنـراو لـە نێـوان دوو لایـەن. هـەروەها جـۆری پرسیارەکەش، کە لە ڕاپرسیدا ئاراستەی خەڵکی دەکرێت، بە روونی دیارنەکراوە.

لەگەڵ ئەمانەش هێشتا هەندێك تەگەرە لەسەر ڕێگەی جێبـەجێکردنی مـاددەی (١٤٠) لە ماوەی دیاریکراوی خۆیدا هەن، چـەند گرووپێکـی نـاوەکی و دەرەکـی — کۆنە بەعسی و داردەستانی وڵاتـە دابەشـکەرەکانی کوردسـتان لـە نـاو ئەنجومـەنی نوێنەرانی عێراق، هەروەها تورکیا و وڵاتە عەرەبییە سونییەکان و دەسـتەی بێکـەر- هاملتۆن یان "گرووپی لێکۆڵینـەوەی عێـراق" (Iraq Study Group) و"گرووپـی تەنگژەی نێودەوڵەتی" (International Crisis Group) - بـەبیانووی جۆراوجـۆر و نارەوا داوای دواخستنی ماوەی جێبەجێکردنی یان هەمووارکردنی یان گۆڕینی ماددەی (١٤٠) دەکەن.

هەرچەندە سـەرکردایەتی سیاسـی کـورد و حکومـەت و پەرلـەمانی هـەرێمی کوردستان سوورن لەسەر جێبەجێکردنی ماددەکە لە ماوەی دیاریکراوی خۆی دا: واتە

تا کۆتـایی مـانگی دێسـەمبەری ٢٠٠٧، و چـەند لیژنەیـەکیان بـۆ بەدواداچـوونی جێبەجێکردنی ماددە کە پێکهێناوە. بەڵام لەبەر ئەو کۆسپ و تەگەرانەی لـە واقیعـدا هەن و چونکە جێبەجێکردنی تەواوی ماددەی (١٤٠) بەندە بە: ئەنجامدانی لـە سـێ قۆناخ (ئاساییکردنەوە و سەرژمێریی و ڕاپرسـیی)، لـە سـەر بنـەڕەتی خشـتەیەکی زەمەنی دیاریکراو بۆ هەر قۆناخێك، لە چوارچێوەی ماوەی دیـاریکراودا لـە بڕگـەی دووەمی ماددەکـە —واتـە تـا کۆتـایی سـاڵی ٢٠٠٧ چـونکە مـاوەی دانـراو بـۆ جێبەجێکردنی قۆناخی یەکەم(ئاساییکردنەوە) لە خشـتەی زەمـەنی جێبـەجێکردنی ماددەکە لە بەرنامەی حکومەتی هەڵبژێردراوی ئیئتیلافی عێراق لە کۆتـایی مـانگی حوزەیرانی ٢٠٠٧ بەسەرچوو، بەڵام هێشتا خاڵەکانی ١ و ٢ و ٣ ی بڕگەی یەکەمی ماددەی (٥٨) بەتەواوی جێبەجێنەکراون و بڕگەی (ب)، کە بـە ڕای مـن گـرنگترین بڕگەی ماددەکەیە (لەبەر زۆر هۆی گرنگ) و بریتییـە لـە گەڕانـەوەی قـەزا و ناحیـە دابڕاوەکان لە پارێزگاکانی کەرکووك و هەولێر و دهۆك، دەبوایە تـا کۆتـایی مـانگی ئاداری ٢٠٠٧ ئەنجامبدرێت، جێبەجێنەکرا. هـەروەها هـیچ ئامادەکارییـەکیش بـۆ ئەنجامدانی قۆناخی دووەم(سەرژمێریی)، کە دەبێت تـا کۆتـایی ئـەیلوولی ٢٠٠٧ جێبەجێبکرێت، لە ئارادا نییە. بۆیە دەبێت سەرکردایەتی سیاسی کورد بە شێوەیەکی واقیعی و شێوازێکی دیار لەتەك پێداگرتنی لەسەر جێبەجێکردنی ماددەکە لە کـاتی دیاریکراوی خۆیدا، هەنگاوی پێویستیش دەستنیشان بکات بـۆ: خۆئامـادەکردن بـۆ ئەگـەری دواکـەوتنی جێبـەجێکردنی تـەواوی چـەند خـاڵێکی قۆنـاخی یەکـەم (ئاساییکردنەوە) لەگەڵ قۆناخی دووەم (سەرژمێریی) و قۆناخی سـێیەم (ڕاپرسـیی)، یان چەند خاڵێکی قۆناخی یەکەم لەگەڵ قۆنـاخی سـێیەم، واتـە خـۆ چـونکە ئەگـەر

پلانێــك، یــان رێكــەوتنێك لەســەر جێبــەجێكردنی پاشمــاوەی قۆنــاخی یەكــەم (ئاســاییكردنەوە) نــەبێت (كــەماوەی دیــاریكراوی تــەواوبووە)، و قۆنــاخی دووەم (سەرژمێریی) لە مانگی تەمووز دەستی پێنەكرد و ڕەنگە لەكاتی دیاریكراوی خۆیـدا (واتە تا كۆتایی مانگی ئەیلول) تەواونەبێت. لەو حاڵەتەدا، لەوانەیە كاتی پێویسـت بۆ ئەنجامدانی قۆناخی سێیەم (ڕاپرسیی) تـا كۆتـایی مـانگی دێسـەمبەری ۲۰۰۷ نەمێنێت، و ئاواش جێبەجێكردنی تەواوی ماددەكە دوادەكەوێت، ئەگەر رێكەوتنێك و پلانێك لەمبارەیەوە نەبن بۆ بەردەوامبوون لەسەر جێبەجێكردنی تـەواوی ماددەكـە پاش ماوەی دیاریكراو، واتە پاش كۆتایی سـاڵی ۲۰۰۷، ئـەوا مەسـەلەكە ئـاڵۆزتر دەبێت و میكانیزم و خشتەی زەمەنی جێبەجێكردنی پاشمـاوەی ماددەكـەش روون و یەكلاكەرەوە نابن.

لێرەدا من (وەك توێژەرێكی ئەكادیمی پسپۆر لە بواری دۆزی كورد) چەند خاڵێـك دەستنیشان دەكەم و داوا لەسەركردایەتی سیاسی كورد لە هەرێمی كوردستان دەكـەم كە بایەخی پێبدەن و - وەك وەڵامێـك بـۆ داوای (پـەیمانگا ی كوردسـتان بـۆ پرسـە سیاسیەكان لە هەولێر) بۆ هەڵسەنگاندنی با رودۆخەكە- ئاراستەی جەنابی سـەرۆكی هەرێمی كوردستان، ڕێزدار مەسعوود بارزانی دەكەم:

پێش باسكردنی سەرنج و پێشنیار بۆ هەردوو حاڵەت، دەبێت سێ تشت بەتەواوی روونبكرێنەوە: دامەزراندنی سەرۆكی نوێی لیژنەی جێبەجێكردنی ماددەكە بە زووترین كات، یەكلاكردنەوەی شیكردنەوەی میكانیزمی جێبــەجێكردنی هــەر ســێ قۆنــاخی ماددەكــە و جەختكردنــەوە لەســەر پابەنــدبوونی حكومــەتی عێراقــی فیــدراڵ بــە

خشتەیەکی زەمەنی دیاریکاوی ڕێککەوتوو لەسەری لە نێوان سەرکردایەتی هەرێمی کوردستان و سەرۆکایەتی حکومەتی عێراقی فیدراڵدا.

حاڵەتی یەکەم - لەپێناوی جێبەجێکردنی تەواوی ماددەکە لە ماوەی دیاریکراو دا:

أ- بۆ ئەوەی ماددەکە بە شێوەیەکی گشتی لەماوەی دیاریکراوی خۆیدا، واتە تا کۆتایی ساڵی ۲۰۰۷ جێبەجێ بکرێت، دەبێت قۆناخی دووەم (سەرژمێریی) بەلای کەم لەسەرەتای مانگی ئەیلوولی ۲۰۰۷ دەستپێبکات و لە کۆتایی مانگی ئۆکتۆبەری ۲۰۰۷ تەواوبێت. هەرچەندە لەپێناوی دەستپێکردنی جێبەجێکردنی قۆناخی دووەمی ماددەی ۱٤۰ (سەرژمێریی) دەبێت مەسەلەی جێبەجێنەکردنی تەواوی خاڵەکانی ۱ و ۲ و ۳ ی بڕگەی یەکەمی ماددەی (٥٨) —واتە قۆناخی یەکەم (ئاساییکردنەوە) —نەبێتە بیانوو، یان تەگەرە لەسەر ڕێگەی ئامادەکاریی و دەستپێکردن بە جێبەجێکردنی قۆناخی دووەم (سەرژمێریی)، بەڵام دەبێت پێش دەستپێکردنی سەرژمێریی بڕگەی (ب) ی ماددەی (٥٨) جێبەجێبکرێت، واتە پێش ئەنجامدانی سەرژمێریی قەزا و ناحیەکان بگەڕێنەوە ناو سنووری پارێزگاکان. (ئەگینا پارێزگای کەرکووك - بۆ نموونە- بە پارچەپارچەکراوی دەمێنێتەوە و ڕێژەی دانیشتووانی کوردیشی لە قەوارەی کەرکووکی بچووککراووە لەلایەن ڕژێمی بەعس بەکەمکراوەیی دەمێنێتەوە و ئاکامی سەرژمێری دروست نابێت، بەڵکو سلبی دەبێت بۆ کورد و کوردستان، چونکە مەسەلەکە مەسەلەی گشت پارێزگای کەرکووکە، نەك تەنیا شاری کەرکووك).

ب- دەبێت قۆناخی سێیەم (ڕاپرسیی) لە سەرەتای نۆڤەمبەر یـان دێســەمبەری ٢٠٠٧ دەست پێ بکات، و لە کۆتـایی دێســەمبەری ٢٠٠٧ جێبــەجێکردنی ئـەم قۆناخە ومادەی (١٤٠) بە گشتی تـەواوبێت. پاشمـاوەی خاڵـەکانی بڕگـەی یـەکی ماددەی (٥٨)یش —ئەگەر تا ئەو کاتەش جێبەجێنەکران، دەبێت لەساڵی داهـاتوو و لەماوەیەکی گونجاو و ڕێکەوتوو لەسەری جێبەجێبکرێت.

حاڵەتی دووەم - بۆ ئەگەری جێبەجێنــەکردنی هەرســێ قۆنـاخی ماددەکـە لــە ماوەی دیاریکراو دا:

أ- ئەگـەر خاڵـەکانی بڕگـەی یەکـەمی مـاددەی (٥٨) —واتــە قۆنـاخی ئاســاییکردنەوە -تــا کۆتــایی مــانگی تــەمووز، یــان ئــابی ٢٠٠٧ بەتــەواوی جێبەجێنەکران، با لە ماوەی دیاریکراو بۆ جێبەجێکردنی گشت ماددەکە - واتــە تـا کۆتایی دێسەمبەری ٢٠٠٧ - بەلای کەم ئەم کارانەی خوارەوە لە بڕگەی یەکەم ئەنجام بدرێن و ئەوانی دیکەش پاشان بە پێی ڕێکەوتنێك لە نێـوان سـەرکردایەتی سیاسـی کورد و لایەنی عێراقی بەرپرس لەسەر ماوەیەکی دیاریکراوی دی لـە سـاڵی ٢٠٠٨ تەواو بکرێن:

١- لە چوارچێوەی جێبەجێکردنی خـاڵی یەکـەمی بڕگـەی یەکـەمی مـاددەی (٥٨)، ئاوارە گەڕاوەکان بۆ شار و گونـدەکانی خۆیـان —بـە تایبــەتی لـە پارێزگـای کەرکووك و قەزای شەنگال و ناحیەی مەندەلی —تاکۆتایی ئەمساڵ نیشتەجێ بکرێن یان ئەرز و کۆمەکی داراییان بۆ ئەم مەبەستە پێبدرێت.

٢- چوارچێوەی جێبەجێکردنی خاڵی دووەمی بڕگەی یەکـەمی مـاددەی (٥٨)، ئەو دانیشتووانە عەرەبە نامۆ هاوردانە و نیشتەجێکراوانەی ئارەزوومەندانە تا کۆتایی

ئەمساڵ دەگەڕێنەوە و قەرەبوودەکرێنەوە، یەکسەر کارتی تەموین و تۆمار (سجل) ی نفوسیشیان لەگەڵدا بگوازرێنەوە ئەو شوێنانەی پێشویان کە لێیــان هاتوونــە و بۆیــان دەگەڕێنەوە.

٣- لە چوارچێوەی جێبەجێکردنی خـاڵی سـێیەمی بڕگـەی یەکـەمی مـاددەی (٥٨)، ئەو کەسانەی کاریان لەدەستداوە لە ئەنجامی دەربــەدەربوونیان بەتایبــەتی لــە کەرکووك و ئێستاکە بەتەمەنن یان نەماون، وەك بەدیلێکی واقیعی کەســانی نزیکــی وان و بەتوانا بەرەبەرە و بەپێی پلانێکی گونجاو لە کۆمپانیای نەفت —کە تا ئێستاش ژمارەیەکی یەکجار کەم کارمەندی کورد تێیدا کاردەکەن - دابمەزرێن.

ب- لــە هــەموو حاڵەتێکــدا دەبێــت بڕگــەی (ب) مــاددەی (٥٨)، کــەماوەی جێبەجێکردنی لە کۆتایی مانگی ئادار بەسەرچــووە، لــە ســاڵی٢٠٠٧ دا جێبــەجێ بکرێــت، واچــاکە ئــەم بڕگــە زۆرگرنگــە تــا کۆتــایی مــانگی ئــەیلوولی ٢٠٠٧ جێبەجێبکرێت. دەبێت کۆتایی بە لەت لەتکردن و دابەشکردنی پارێزگای کەرکووك لە ساڵی ١٩٧٦ و دابڕینی قەزایەکی پارێزگــای دهــۆك لــە ســاڵی ١٩٧٥، و دابــڕینی قەزایەکی پارێزگای هەولێر لە ساڵی ١٩٩١ لە لایەن ڕژێمی پێشوی بەعس بهێنرێت. واتە دەبێت قەزاکانی دوزخورماتوو و کفری و چەمچەماڵ و کەلار و ناحیەکانی پردێ و شوان و قەرەهەنجیر و سەرگەران و هەموو گوندە وێرانکراوەکانیان بەفەرمی و واقیعی بگەڕێنەوە ناو سنووری ئیــداری پارێزگــای کــەرکووك وەك ســاڵی ١٩٦٨. هــەروەها دەبێت قەزای مەخموور بەفەرمی و واقیعی بگەڕێتەوە ناو سنووری ئیــداری پارێزگــای هەولێر وەك ساڵی ١٩٩٠، و قەزای ئاکرێ بەفەرمی بگەڕێتەوە ناو ســنووری ئیــداری پارێزگای دهۆك وەك ساڵی ١٩٧٤. لەم حاڵەتە دا هەرێمی کوردستانی دانپێهێنراو لە

دەستوور فراوانتردەبێت و دەکرێت دەست بە بنیاتنانی پالاوگەیەکی نەوتی مەزن لە مەخموور بکرێت. هەروەها ئەگەر سەرژمێریی و ڕاپرسییش دواکەوتن یان ڕاپرسیی دواکەوت بۆ پاش ساڵی ٢٠٠٧، ئەنجامی دواکەوتنەکە لەم حاڵەتەدا بۆ گەلی کورد لە پارێزگای کەرکوك سلبی نابێت، بەڵکو ئەو کاتەش هەر ئیجابی دەبێت، چونکە ئەگەر سەرژمێریی دانیشتووان پاش گەڕانەوەی قەزاو ناحیەکان بۆ سنووری پارێزگای کەرکووکی ئەسلی رووبدات، ئەوا پتر لە ٧٠٪ ی دانیشتووان کوردن. بۆیە نابێت جێبەجێکردنی ئەم بڕگەیە بە هیچ شێوەیەك بۆ پاش ساڵی ٢٠٠٧ دوابخرێت.

ج - ئەگەر چەند خاڵێکی بڕگەی یەکەمی ماددەی (٥٨) بەتەواوی و قۆناخەکانی دووەم (سەرژمێریی) و سێیەم (ڕاپرسیی)، یان چەند خاڵێکی بڕگەی یەکەمی ماددەی (٥٨) بەتەواوی و قۆناخی سێیەم (ڕاپرسیی) - لەبەر هەر هۆیەك بێت ئەنجام نەدران، واتە دواخران — دەبێت ڕێکەوتنێك سازبکرێت لە نێوان سەرکردایەتی سیاسی کورد و لایەنی عێراقی بەرپرس بۆ دەستنیشانکردنی میکانیزم و نەخشەی زەمەنی پێویست بۆ تەواوکردنی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠.

د - پێویستە کەسانی ڕاسپێردراو بۆ بەدواداچوونی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) شارەزا و بەتوانا و ئازا بن. دەبێت زانیاری دروستی یاسایی و زانستی سیاسەت و مێژوویی و جوگرافی و سەرژمێریی و شارەزایی هونەری دیالۆگیان هەبێت و بەلای کەم زمانی عەرەبیش چاك بزانن. ژمارەیان گرنگ نییە، گرنگ ئەوەیە کارا و لێهاتوو و پاك بن، واتە بەڕاستی شیاوی ئەنجامدانی ئەم ئەرکە سەختە و لە ئاستی پێویستی ئەم بەرپرسیارییە گەورەیە بن.

بەرلین — ٢٥\٧\٢٠٠٧

بەرپرسیی مێژوویی دەستەی سەرۆکایەتی کۆمار لەبارەی جێبەجێکردنی جەوهەری ماددەی ١٤٠ لە ماوەی درێژکراودا

هــەردوو حکومــەتی کــاتی (عــەلاوی) و گواســتنەوەی (جەعفــەری) جێبەجیکردنی ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە پشتگوێخست، ئەمەش نەك تــەنیا کەموکورتییــەکی بەرچــاوی کاری هەردوو حکومەتــە، بــەڵکو پەکخســتنێکی مەبەســتداری گــرنگترین مــاددەی یاســای کــاتی و سەرپێچییەکی ئاشــکرای بەرنامــە و کۆششــی سڕینەوەی ئاسەواری سیاســەتی ڕەگەزپەســتانە و تایفەگەرییانــەی ڕژێمــی بەعسە: لەبواری تەعریبی خــاکی چــەندین ناوچــەی دابــڕاوی کوردســتان و پاکتاوی نەژادی دانیشــتووانی ڕەســەنییان، بەتایبــەتی پارچەپارچــەکردنی پارێزگای کەرکوك و دابڕین ودابەشکردنی چوار قەزا و تیکدانی ٣ ناحیــە و ســەدان گونــدی کوردنشــینی پارێزگاکــە. هــەروەها چاوپۆشینیشــە لــە ڕاستکردنەوەی سنووری ئیــداری شــێواوی هەنــدێك ناوچــەی شیعەنشــینی ناوەڕاستی عێراقیش- بەتایبەتی لە کەربەلا و بەغداد.

گــرنگترین بەشــی مــاددەی (٥٨) بڕگــەی (ب)ی ماددەکەیــە، کــە پەیوەستە بە گۆڕینی سنووری ئیداری لەلایــەن ڕژێمــی پێشــوو و بــاس لــە شێوازی چاککردنەوەی دەکات. ئەم بڕگەیــە دواتــر بــووە کــاکڵی مــاددەی

(١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق. لەم بڕگەیەدا بە ئاشکرا شێواندنی ناهەمواری سنووری ئیداری و "شتی دیکەی" چەندین ناوچە لە لایەن ڕژێمی پێشوو "بەمەبەستی سیاسی" دەستنیشانکراوە، بەڵام بۆ چاککردنەوەی ئاسەواری ئەم کردارە ناڕەوایەی ڕژێمی بەعس میکانیزمێکی یەکجار ئالۆز و ناڕەوا — لەلایەن نوێنەری عەرەبی سوننی — هەر لەنیو ئەم بڕگەدا چەسپیندراوە، جێگەی سەرسوڕمانە کە کاتی خۆی نوێنەرانی کورد ئەمەیان پەسەندکردووە! لە جیاتی ئەوەی میکانیزمێکی دروست و ڕەوا - بێ پەناوپێچ — بچەسپێندرێت، واتە بریتی بێت لە: ڕەتکردنەوەی ئەو بڕیارە ڕەگەزپەرستانە و تایفەگەرییانەی "ئەنجومەنی سەرکردایەتی کودەتای بەعس"، کە بوونەتە هۆی ئەم گۆڕینە ناڕەوایانەی لەسەرەتای بڕگەکە باسیان لێوەدەکرێت و بوونەتە مایەی ستەم و ئازاریکی زۆر.

بەهەرحاڵ بە پێی ئەم میکانیزمە ئالۆزە: دەبوایە ئەنجومەنی سەرۆکایەتی کۆمار و حکومەتی گواستنەوە ئامۆژگاری لەبارەی چاککردنەوەی سنوورە شێواوەکان پێشکێش بە "کۆمەڵەی نیشتمانی" بکەن" بەڵام ئەگەر هەر سێ ئەندامی سەرۆکایەتی کۆمار (سەرکۆمار و هەردوو جێگرەکەی) نەیانتوانیبوایە تێکڕا لەسەرئامۆژگارییەکان ڕێکبکەون دەبوایە پێکەوە لەسەر ناوبژیکار(حەکەم)ێك ڕێکبکەون" ئەگەر ئەوەش نەکرابوا دەبوایە داوا لە سکرتێری نەتەوەیەکگرتووەکان بکەن کەوا ئەو ناوبژیکارێکی نێودەوڵەتی لێهاتوو بۆ مەسەلەی ناوبژیکردنەکە

دەستنیشــان بکــات. ئــەم هــەنگاوە گــرنگ و پێویســتە کــاتی خــۆی (لەسەردەمی حکومەتی گواستنەوە) دا نەهاوێشترا! بۆچی؟ هۆکارەکـانی دیارنیین.

هەرچــەندە حکومــەتی ڕێــزدار نــووری مــالیکی — کــە هاوپــەیمانی کوردســتانی بەشــێکی گرنگیــەتی — هەنــدێك هــەنگاوی ســەرەتایی بــۆ جێبەجێکردنی ماددەکە هاوێشتووە، بەڵام کەمتەرخەمییەکی دیاری نوانـد لە بارەی پابەندبوون بە بەرنامەی کاری هاوبەشــی حکومــەتی ئیئتــیلافی و سەرپێچییەکی بەرچاوی دەستووری هەمیشەیی پەسەندکراوی عێراقی کرد، بە تەواونــەکردنی جێبــەجێکردنی مــاددەی (١٤٠)ی دەســتوور لــە کــاتی دیاریکراوی خۆیدا (واتە تاکۆتایی ساڵی ٢٠٠٧).

پێش کۆتایی هــاتنی مــاوەی دیــاریکراو بــۆ جێبــەجێکردنی مــاددەی (١٤٠) دەبوایە لایەنی پێوەندیدار (واتە بەرژەوەندیدار) لە جێبــەجێکردنی ماددەکــە، یاداشــتێکیان ئاراســتەی دادگــەی فیــدراڵی عێــراق کردبوایــە، لــەپێناوی ڕوونکردنــەوەی هۆکارەکــانی تەواونــەبوونی جێبــەجێکردنــی ماددەکــە لــە وادەی دیــاریکراوی خۆیــدا و دەستنیشــانکردنی لایەنــە بەرپرسەکان لەم مەسەلە دەستوورییە گرنگە و بۆ پابەنــدکردنی حکومــەتی عێراقــی بــە جێبــەجێکردنی تــەواوی مــاددەی (١٤٠) بــە پێــی ڕەوایــی دەستووری و هێزی یاسایی ماددەکە لە زووترین کــات لــە ســاڵی ٢٠٠٨، هەرچــەندە مــەفعول و ڕەوایــی ماددەکــە بەنــدە بــە مــەفعول و ڕەوایــی دەستووری هەمیشــەیی پەســەندکراو لەلایــەن زۆربــەی زۆری دەنگــدەرانی

عێراق، لەگەڵ ئەمەش داواکردنەکە پێویست بوو لە پێناوی دریژکردنــەوەی ماوەی جێبەجێکردنی ماددەکە بەشێوەیەکی یاسایی روون و بۆ رێگــەگرتن لە نەیارانی ماددەکە لە تەگەرە دروستکردن بە بیانوی تــەواوبوونی وادەی دیاریکراوی جێبەجێکردنی.

بەهەرحاڵ چاك بوو کە نەتەوەیەکگرتووەکان دەستپێشخەرییەکی باشــی لـــەم بارەیـــەوە کـــرد- لـــەباتی لایەنـــە پێوەنـــددارەکان —، کـــە داوای درێژکردنەوەی وادەی تــەواوکردنی جێبــەجێکردنی ماددەکــەی بــۆ مــاوەی شەش مانگ کرد و مەجالی شیکردنەوەی سلبی مەسەلەکەی لــە ناحــەزان بڕی. بەڵام بۆ ئەوەی: بەلای کەم لەم شــەش مــانگی داهــاتوو دا گــرنگترین بەشی ماددەکە جێبەجێ بکریــت — ئەگــەر هەمووشــی جێبەجێنــەکرێت ، دەبێت ســەرۆکایەتی کۆمــار ئــەرکی سەرشــانی خــۆی لــەم بارەیــەوە لــەم ماوەیەی درێژکراوەدا بە پێی بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨) بەجێبگەیەنێت. ئەم ئەرکە گەورە و بەرپرسییە مێژوویــەش بریتییــە: لــە پێشکێشــکردنی ئامۆژگاری - یان بڕیارێك - بە تێکڕایی (لەلایــەن ســەرکۆمار و هــەردوو جێگرەکەی) بۆ چاککردنەوەی سنووره ئیدارییە شیواوەکان لــە ســەر دەمــی ڕژێمی بەعس، کە خۆی لە ڕەتکردنەوەی بریارە ناڕەواکانی رژیم ســەبارەت بە شێواندنەکە دەنوێنێت، بۆ ئەوەی کاکلی مــاددەی (٥٨) یاســای کــاتی، واتە کاکلی مــاددەی (١٤٠)ی دەســتووری هەمیشــەیی عێــراق جێبــەجێ بکریت: کە دەبێتە هــۆی چــاککردنەوەی ســنووره ئیدارییــە ڕەســەنەکانی پارێزگاکان بەر لە شێواندنیان لە لایەن رژێمی بــەعس لــە پــاش کودەتــای

دووەمیان لە ساڵی١٩٦٨" واتە دەبێتە هۆی گەڕانەوەی هەرچوار قەزای بەزۆر دابڕیندراو لە پارێزگای کەرکووک (چەمچەماڵ. کەلار،کفری،دوزخورماتوو) و قەزای مەخمووری بەزۆر دابڕێندراو لە پارێزگای هەولێر و قەزای ئاکرێی (بە ڕەسمی) دابڕێندراو لە پارێزگای دهۆك،دەبێتە هۆی دابەشکردنێکی ڕەوای بادییەی شیمالیش لەنێوان هەردوو پارێزگای ئەنبار وکەربەلا ... .

ئەگەر ئەم مەسەلەیە گرنگە لەم شەش مانگی درێژکردنەوەیەدا یەکلابووەوە، ئەوا جەوهەری ماددەی (١٤٠) جێبەجێدەبێت و پاشماوەکەشی دەتوانریت لە ساڵی ٢٠٠٨ تەواو بکرێت. لەم حاڵەتەدا ئاکامی سەرژمێری و ڕاپرسی – ئەگەر پاش ئەم شەش مانگەش بێت - ئیجابی دەبێت. بەڵام ئەگەر سەرۆکایەتی کۆمار نەیتوانی ئەرك و بەرپرسی دەستنیشانکراوی خۆی لە ماددەی (٥٨) لەم ماوەیەش جێبەجی بکات، ئەوا گرنگترین بەشی مادەکە دیسان جێبەجێ ناکریت و مەسەلەی جێبەجێکرنی تەواوی ماددەکە زۆر ئاڵۆزتر دەبێت.

جا بۆئەوەی پرۆسەی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) بە ڕێبازیکی واقیعیدا تێپەڕێت، پێویستە سەرۆکایەتی کۆماری عێراق – لە پێش هەموویانەوە سەرکۆمار رێزدار جەلال تاڵەبانی کۆششێکی بێوچان و بێهاوتا لەم مەیدانەدا بکات، تاوەکو ئەم جارەیان بتوانن: یان بڕیارێکی هاوبەشی دادپەروەرانە لە بارەی مەسەلەی چاککردنەوەی سنوورە شێواوەکان لەسەردەمی بەعس هەروەك لێژنەی جێبەجێکردنی ماددەکە

داوایکردووە - بە تێکڕایی بدەن، یان ئامۆژکارییەکی دروست و گونجاو لەم بارەیەوە پێکەوە پێشکێش بکەن. ئەم کارە ئەرکێکی پیرۆز و بەرپرسییەکی مێژوویی سەرۆکایەتی کۆمارە، پێویستە لە ماوەی درێژکراوی ئێستادا ئەنجام بدرێت، بۆ ئەوەی جەوهەری پرۆسەی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠)، واتە بناغەی جێبەجێکردنی تەواوی ماددەکە، لەم شەش مانگەی درێژکراوەدا مسۆگەر بکرێت. ئەگەرنا ئەم شەش مانگە درێژکراوەش دەچێتە پاڵ دوو ساڵی ڕابردوو، شەش مانگی دیکەش درێژدەکرێتەوە و کۆششی کورد بۆ جێبەجیکردنی ماددەکە لە شەش مانگی درێژکراوی دیکەشدا وەك دواکەوتن بەدوای سەرابی لێدێت.

بەڵام ئەگەر لەم شەش مانگە درێژکراوەی ئێستادا بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨) بە هۆی کۆششی سەرۆکایەتی کۆمار جێبەجیکرا، واتە ئەگەر سنووری شێواوی پارێزگاکانی کەرکووك و هەولێر و دهۆك و کەربەلا لەلایەن رژێمی بەعس چاککرانەوە، و قەزا و ناحیە دابڕاوەکان لەم ماوەیەدا گەڕاندرانەوە نێو سنووری پارێزگا پارچەکراوەکانی کوردستان، ئەوا جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) لە ساڵی ٢٠٠٨ مسۆگەر دەبیت.

دەور و ئەرکی دیمستۆرا لە چوارچێوەی ماددەی (١٤٠)

پـــاش ئـــەوەی وادەی جێبـــەجێکردنی مـــاددەی (١٤٠)ی دەســـتووری هەمیشەیی عێراق لە کۆتایی ساڵی ٢٠٠٧ تەواو بــوو، بــێ ئــەوەی نــاوەرۆکی ماددەکە بەتەواوی جێبەجێ بکرێت، واتە بێ ئەوەی گۆڕانە ناڕەواکانی سـنوورە ئیدارییـــەکانی پارێزگاکـــانی کوردســـتان بەفـــەرمی و بەشـــێوەیەکی دەســـتووری چاکبکرێنەوە، کە بریتیین لە: دابڕاندنی قەزاکانی ئاکرێ (تا ئێستاش بەفـەرمی هەر سەر بە پارێزگـای موسـلە) و مـەخموور و دوزخۆرمـاتوو و چەمچـەماڵ و کەلار و کفری (تا ئێستاش بەفـەرمی هـەر سـەر بـە پارێزگـای دیالەیـە)، لـە پارێزگاکانی دهـۆك و کـەرکووك و هـەولێر و(بەشـێوەیەکی فـەرمی و نـاڕەوا) لکاندنیان بە پارێزگا عەرەبە سـوننی نشـینەکانی موسـڵ و تکریـت و دیالـە. هەروەها لکانـدنی تـەواوی بادیـەی شـیمالی بـە پارێزگـای عـەرەبی سـوننی ئـەنبار(لەناوچـەی عـەرەبی شـیعە)، هەرچـەندە بەشـی گـەورەی بەرانبـەر و درێژکراوەی پارێزگای کەربەلایە، و بێ ئـەوەی ئاسـەواری سیاسـەت و کـردەوە ڕەگەزپەرستە کـانی ڕژێمـی بـەعس بەتایبـەتی دژی گـەلی کـورد (تـەعریب و ئەنفال) لەو ناوچـانەی تـا ئێسـتا لـە کوردسـتان دابڕینـدراون و جـاران لـەژێر دەسەڵاتی بەعس دابوون و ئێستا لە ژێر کۆنترۆڵی حکوموتی ناوەنـدی بەغـداد دان، بەتەواوی بسرێتەوە.

جگە لە چارەسەرکردنی ئـەم گرفتـە، چارەسـەرکردنی گرفتێکـی دیکـەش کەوتووەتـە چوارچـێوەی مـاددەی (١٤٠): ئـەویش گـرفتی دابڕانـی پێشـانی خانەقین و مەندەلی و بـەدرە و جەسـان و شـەنگال و شـێخان ... لـە لیوا،یـان پارێزگاکانی کوردستان، کە لەگەڵ سـتەمی پارچەپارچـەکردن و بچـووکردنەوە و دابەشـکردنی پارێزگـای کـەرکووك بـووەتـە گرفتێـك بـە نـاوی "ناوچـە کێشەدارەکان" (المنـاطق المتنازع علیها). بەم شێوەیە مـاددەی (١٤٠) بووەتـە پێوەری یەکلاکردنەوەی سنووری ئیداری هـەرێمی فیـدراڵی کوردسـتان. لەگـەڵ ئەمەشدا دەزگە پێوەندیدارەکان لەلایەنی کوردی، بەتایبەتی لە هەردوو لێژنـەی بەدواداچوونەوەی جێبـەجێکردنی مـاددەی (١٤٠) لـە ئەنجومـەنی نوێنـەرانی عێـراق و لـە پەرلـەمانی هـەرێمی کوردسـتان، نـە پـێش تـەواوبوونی وادەی دیاریکراوی جێبـەجێکردنی ماددەکـە و نـە پـاش تـەواوبوونی وادەکـە، هـێچ سکاڵایەکیان لەم بارەیەوە پێشکێشی دادگەی باڵای (فیـدرالی) عێـراق نـەکرد، بۆ روونکردنەوەی هۆ و بەرپرسـیی جێبەجێنـەکردنی ئـەم مـاددە دەسـتوورییە گرنگە لەلایەن حکومەتی ناوەندیی عێراق لـە وادەی دیاریکراویـدا، هەرچـەندە بە پێی دەسـتوور و بـەپێی بەرنامـەی کـاری هاوبەشـی حکومـەتی ئیئتـیلافی ناوەندیی پێویست بوو حکومەتی بەغداد پابەند بوایە بە جێبەجێکردنی تـەواوی ماددەکە لە وادەی دیاریکراویدا لـە دەسـتوور، یـان بـەلای کـەم هۆکارەکـانی تەواونەکردنی جێبەجێکردنی بۆ گەل بە وردی روونبکاتەوە و تکای لێبـوردن لـە گەل و داوای ماوەیەکی دیاریکراوی دیکە لـە ئەنجومـەنی نوێنـەرانی عێـراق و دەزگاکانی هـەرێمی کوردسـتان بکـات. هـەروەها دەزگـە پێوەندیـدارەکان لـە

لایەنی کوردی هیچ ئەلتەرنەتیڤ واتە بەدیلێکییان بۆ چارەسەرکردنی گرفتەکە ئامادەنەکرد، بەڵکو بەشێوەیەکی ناواقیعیانە لە مانگی ٢٠٠٧/١٢ یش تا دوارۆژی وادەکە سووربوون لەسەر جێبەجێکرنی ماددەکە لە وادەی دیاریکراوی خۆی دا! ئاواش، ئەگەر هەر هیچ نەکرابوا، مەسەلەکە ئاڵۆزتر دەبوو، ئەگەری تێکچوونی باری ئاسایش بە شێوەیەکی جیددی لەو ناوچانە دروست دەبوو. بۆیە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و نەتەوەیەکگرتووەکان بیریان لە ئەلتەرنەتیڤ - درێژکردنەوەی وادەی جێبەجێکردنی ماددەکە - کردەوە. (نووسەری ئەم گوتارە لە کۆبوونەوەیەکی تایبەیتدا لەنێوان ٨ پسپۆڕ (لە بوارەکانی زانستەکانی سیاسەت و یاسا و جوگرافیا) و جێگری سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان، لەسەرەتای مانگی دێسەمبەری ٢٠٠٧ دا — وەك مامۆستای وانەدەرەوەی ماددەی (١٤٠) لە کۆلێژی یاسا و ڕامیاری- گرنگیی پێشکێشکردنی سکاڵا بە دادگەی باڵای فیدرالی و ئامادەکردنی پلانێکی شیاو (وەك ئەلتەرنەتیڤ) بۆ حاڵەتی جێبەجێنەکردنی تەواوی ماددەکە لە وادەی دیاریکراودا روونکردەوە و لە یاداشتێکیش لەم بارەیەوە کە لە ڕۆژی ٢٠٠٧/١٢/١٦ ئاراستەی جێگری سەرۆکی پەرلەمان ڕیزدار کەمال کەرکووکی کرد جەختی لەسەر مەسەلەکە کردەوە. هەروەها لەسەر خواستی جەنابی سەرۆك وەزیرانی حکومەتی هەرێمی کوردستان ڕێزدار نێچیرڤان بارزانی لە چاوپێکەوتنێکی تایبەت لە کۆتایی مانگی کانوونی دووەمی ٢٠٠٨ دا، گرنگیی هەردوو مەسەلەی بۆ وەزیری کاروباری ناوچەکانی دەرەوەی هەرێم ڕێزدار محەمەد ئیحسان دووپاتکردەوە.

بەهەرحاڵ چەند ڕۆژێـك پـێش تـەواوبوونی وادەی جێبـەجێکردنی تـەواوی ماددەی (١٤٠)، وادەکە لەسەر پێشنیاری نوێنەرانی نەتەوەیـەکگرتووەکـان بـۆ پەرلەمانی کوردستان شەش مانگی دیکە واتە تا کۆتـایی مـانگی حـوزەیرانی ٢٠٠٨ درێژکرایــەوە. ئـــەم کـــردارەی (UN) بـــە پێـــی بڕیـــاری (١٧٧٠)ی ئەنجومەنی ئاسایش گونجاوە: لە پێناوی چەسپاندنی ئاسایشە لە هـەموو هـەرێم و ناوچەکانی عێراقدا بەگشـتی و بـۆ پێشکێشـکردنی یارمەتییـە لـە پێنـاوی چارەســەرکردنی گرفتــەکانی جێبــەجێکردنی نــاوەرۆکی مـــاددەی (١٤٠) بەتایبەتی.

هەرچەندە جگە لە تەگەرەی میکـانیزمی نـاکۆکی جێبـەجێکردنی بڕگـەی (ب)ی ماددەی (٥٨) واتە کاکڵی ماددەی (١٤٠) و جگە لـە پشتگوێخسـتنی جێبــەجێکردنی ماددەکــە لــە لایــەن هــەر ٣ حکومــەتی عێراقــی نــوێ، دژایەتیکردنی ئاشـکرای لایـەنی عـەرەبی سـوننی بـۆ نەهێشـتنی ئاسـەواری ستەمی بـەعس دژی خـاك و خـەڵکی کوردسـتان و دەسـتتێوەردانی دەوڵەتـە دابەشـکەرەکانی کوردسـتان (تورکیـا و ئـێران و سـوریا) و دەوڵەتـە عەرەبـە سوننییەکان دژی ناوەرۆکی ماددەکـە، تەگـەرەی گـەورەیان دروسـتکردووە لـە پێش حکومەتی مالکی لەسەر ڕێگـەی تـەواوکردنی جێبـەجێکردنی مـاددەی (١٤٠)، بەڵام هەڵەکانی دەزگە پێوەندیدارەکانی لایـەنی کـوردییش، بەتایبـەتی هەڵەی پەسەندکردنی میکانیزمە نـاکۆك و ناڕەواکـەی بڕگـەی (ب)ی مـاددەی (٥٨) و پێشکێشـنەکردنی سـکاڵا بـۆ دادگـەی باڵـای فیـدرالی عێـراق بـۆ دەستنیشـانکردنی هـۆ و لایـەنی بـەرپرس لـە تەواونـەکردنی جێبـەجێکردنی

ماددەکــە لــە وادەی دیــاریکراودا، دوو تەگــەرەی ســەربار و مایــەی کەمتەرخەمی دەزگە پێوەندیـدارەکانی کـوردن. لەبەرئـەوە دەبێـت دەزگـە پێوەندیدارەکانی کورد ڕاشکاوانە دان بەم ڕاسـتییە تاڵـەدا بنـێن و پەنـدی لێوەربگرن و تووشی هەڵەی سێیەم و کوشندە نەبن لەم بارەیەوە.

گـەورەترین تەگـەرە لەسـەر ڕێگـەی جێبـەجێکردنی مـاددەی (١٤٠) بریتییە لە: میکـانیزمی ئـاڵۆز و نـاکۆکی جێبـەجێکردنی بڕگـەی (ب)ی ماددەی (٥٨) لە یاسای ئیـدارەی کـاتی پەسـەندکراو، کـە لـە مـاددەی (١٤٠)ی دەســتووری هەمیشــەیی عێــراقیش چەســپاوە. بــەپێی ئــەم میکانیزمە: ئەگـەر هەرسـێك ئەنـدامی ئەنجومـەنی سـەرۆکایەتی کۆمـار (سـەرکۆمار و هـەردوو جێگرەکـەی) تێکـڕا لەسـەر ڕێنمـایی هاوبـەش ڕێکنەکـەوتن، دەبێـت هەوڵبـدەن کـەوا پێکـەوە لەسـەر ناوبـژیکارێك (حەکــەمێك) ڕێکبکــەون و ئەگــەر هــەر ســێکیان پێکــەوە لەســەر دەستنیێشـانکردنی ناوبـژیکارێکیش ڕێکنەکـەوتن، ئـەوا دەبێـت داوا لـە سکرتێری نەتەوە یـەکگرتووەکان بکـەن، بـۆ ئـەوەی ئـەو کەسـایەتییەکی نێودەوڵەتی گونجاو وەك ناوبـژیکار بـۆ ئـەم مەبەسـتە دیاربکـات. لێـرەدا (لەدەستوور) مافی ڕەتکردنەوەی ڕاستکرنەوەی گۆڕانـە ناڕەواکـانی بـەعس (ڤیتۆ) بە شێوەیەکی سەیر بەخشـراوە بـە نوێنـەری عـەرەبی سـوننی لـە سەرۆکایەتی کۆمار (کە ئێستا ڕێزدار تارق هاشمی یە)، ئەویش ئـەم مافـە (دەستوورییە ناڕەوایە) بۆ ئەم مەبەستە و بەمەبەستی ڕەتکردنەوەی دەیـان

یاسا و بڕیاری ئەنجومەنی نوێنەران کە لە بەرژەوەندی شۆڤینیستانەی عەرەبی سوننیدا نیین بەکاردەهێنێت.

لەم دواییانەدا سەرکۆمار ڕێزدار جەلال تاڵەبانی بەڕاشکاوی دانی بەمە دانا، کەوا دەستەی سەرۆکایەتی کۆمار ناتوانن پێکەوە بگەنە ڕێنمایی هاوبەش بۆ جێبەجێکردنی کاکلی ماددەکە (واتە بڕگەی ب)، بەپێی میکانیزمی جێبەجێکردنی ئەم بڕگەیەش، دەبێت لەم حاڵەتە داوا لە سکرتێری (UN) بکەن بۆ دەستنیشانکردنی ناوبژیکارێکی نێودەوڵەتی، چونکە ڕێزدار دیمستۆڕا نوێنەری دەستنیشانکراوی سکرتێری(UN)ە لە عێراق، لەبەرئەوەی دەستپێشخەری درێژکردنەوەی وادەی جێبەجێکردنی ماددەکەیە، بۆیە جاریێ ڕێزدار دیمستۆڕا ئەم کارە دەکات. و چونکە ڕێزدار دیمستۆڕا تەگەرە و هۆکارەکانی جێبەجێنەکردنی ماددەکەی بۆ روون بووەتەوە، بۆیە بیری لە پلانێکی ئەلتەرنەتیڤی تایبەت کردوەتەوە: لە پێناوی بەدیهێنانی شێوەیەکی تەوافوقی بۆ چارەسەرکرنی هەردوو گرفتە سەرەکییەکەی نێو چوارچێوەی ماددەکە و دەستنیشانکردنی سنووری ئیداری هەرێمی کوردستان بە میکانیزمێکی نوێ و بە ٣ قۆناخ. میکانیزمەکە پشت بە چەند پێوەرێکی دیارکراو دەبەستێت: عایدیەتی پێشانی قەزا، یان ناحیە بە پارێزگاکان واتە پێش گۆڕانکاریە نارەواکانی ڕژێمی بەعس / مەسەلەی فرەنەتەوەیی دانیشتووانی ئێستای ناوچەکان / ئاکامی هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٠٥. ئەمە کاکڵی کاری ڕێزدار ستیفان دیمستۆڕایە.

پێش هەموو شتێك مەرجی بنەڕەتیی سەرکەوتنی نوێنەرایەتی (UN) لەکارەکەی: یەکلاکردنەوەی دەور و ئەرکی نوێنەرایەتییەکەیە بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا لە نێوان ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق و پەرلەمانی کوردستان و لە نێوان حکومەتی ناوەندی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان، چونکە دەبێت هەردوو لایەنی پێوەندیدار بە کارەکەی (UN) واتە هەردوو لایەنی کێشەکان کە ناوبژیکارییان بۆدەکرێت، بە شێوەیەکی ئاشکرا و دیار بە ناوبژیکردنەکە ڕازی بن و ناکرێت تەنیا لایەنی کوردی بە ناوبژیکردنەکە ڕازی بێت و هەڵویستی لایەنی دیکەی کێشەکانیش دیار نەبێت، یان لایەنی دووەم بەفەرمی هەر دیارنەبێت، یان هەر بە ناوبژیکردنەکە ڕازی نەبێت.

کێ بەشێوەیەکی فەرمی و دیار لایەنی دووەمی کێشەکانی نێو چوارچیوەی ماددەی (١٤٠)ە، جگە لەلایەنی کوردستانی: ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق، یان حکومەتی ناوەندیی عێراق؟ ئایا لایەنی دووەمی کێشەکە بە ناوبژیکردنی (UN) واتە ڕێزدار دیمستۆڕا و هاوڕێکانی ڕازییە؟ ڕوونکرنەوەی وەڵامی ئەم پرسیارانە بەردی بناغەی دەور و ئەرکی ڕێزدار ستیفان دیمستۆڕایە.

بەهەرحاڵ، لە پێشنیاری قۆناخی یەکەمدا، کە لەبارەی ئاکرێ و حەمدانییە و مەخموور و مەندەلی یە ، ٧ هەڵە و نارێکیی دیار دەکەونە بەرچاوان:

یەکەم- تێکەڵاوکردنی مەسەلەی سنووری ئیداری گۆڕاوی پارێزگاکـان لەسەردەمی بەعس لە سـاڵانی ١٩٧٥-١٩٩٦ واتـە مەسـەلەی ئـاکرێ و مـەخموور لەگـەڵ مەسـەلەی ناوچـە دابڕاوەکـان لـە لیواکـانی کوردسـتان لەسەردەمی دامەزراندنی دەوڵەتی پاشایەتی عێـراق لـە سـاڵانی ١٩١٨-١٩٢١ واتـــە مەســـەلەی حەمدانییـــە و مەنـــدەلی. لێـــرەدا دوو کێشـــە تێکەڵاودەکرێن و پێوەرەکە نارێکە - وەك ئەوە وایـە ٤ زەوی کەسـێك لـە لایـەن کەسـێکی دیکـە زەفتکرابێـت، دووان پێشـان و دووانـیش پاشـان، ناوبژیکار بڵێت: بـا دووانەکـەی لەمێـژە زەفتکـراون بـۆ زەفتکـەر بێـت و دووانەکەی تازەش زەفتکراون، بەناتەواوی بۆ خـاوەنی ڕەسـەنی زەوییـەکان بگەڕێندرێنەوە، کەچی هێشتا زەفتکەریش نە بە ئـەنجامی ناوبژیکردنەکـە ڕازی بێت و نە ئامادەبێت بەفەرمی هەر دان بە مەسەلەی ناوبژیکردنەکـە دا بنێت.

دووەم- پارچەکردنی قەزای مەخموور بە جیاکردنەوەی ناحیەی قـەراج و لکاندنی بـە پارێزگایـەکی عـەرەبی سـوننی، لەبـەر بـوونی ڕێژەیـەك لـە دانیشتووانی عەرەب لە وێ! ئەمەیان بـە هـیچ شـێوەیەك لەگـەڵ ئـەرکی ڕێزدار دێمستۆڕا ناگونجێـت و کـارێکی ڕەوا نییـە و مەسـەلەکان ئـاڵۆزتر دەکات، هەروەها لەگـەڵ پێـوەری عایدیـەتی پێشـانی قـەزاکان و لەگـەڵ پێوەری ئاکامەکانی هەڵبژاردنەکانی ٢٠٠٥ دا ناگونجێت.

سـێیەم- بـەکارهێنانی چوارچـێوەی دەسـەڵاتی هـەرێم و دەسـەڵاتی حکومەتی ناوەندی بۆ عایدیەتی "ناوچە کێشـەدارەکان". لێـرەدا دەبوایـە

چوارچێوەی سـنووری ئیـداری پارێزگـان بـۆ عـایدیـەتی قـەزا و ناحیـەکان بەکاربهێنێت، واتە قەزای ئـاکرێ بەفـەرمیش بگەڕێتـەوە سـەر پارێزگـای دهۆك (وەك پێشان) و هەروەها قەزای مەخموور بە تەواوی بگەڕێتەوە سـەر پارێزگای هەولێر (وەك پێشان)، چونکە بە شێوەی ئێستا وەك دابەشکردنی چوار ناوچە لە نێوان هـەرێمی کوردسـتان و حکومـەتی ناوەنـدیی عێـراق دەکەوێتە بەرچاوان و شـێوازی عێراقـی فیـدراڵی وەدەرناخرێـت، نوێنـەرە عەرەبە سوننییە شۆڤینییەکان وەك جیاکردنەوە پڕۆپاگاندەی دژ دەکەن.

چوارەم- پێـوەری عایدیـەتی پـێش گۆڕانکارییـەکانی ڕژێمـی بـەعس لەبارەی مەندەلی و حەمدانییە بەشێوەیەکی نارێك بـەکارهێنراوە ، چـونکە لە کاتی دامەزراندنی پاشایەتی عێراق لە لکاندنی خانەقین و مەنـدەلی بـە دیالە و پاشەڕۆژی ویلایەت، هـەروەها لیـوای موسـل، ڕێـز لـە ویسـت و خواستی کورد و کلدان و ئاسـوری و تورکمـان لـە وێ نـەگیراوە. هـەروەها ستەمی دەربەدەرکردنی کورد و تەعریب لە مەنـدەلی لەسـەردەمی ڕژێمـی بەعس ڕاچاونەکراوە (ئەم دوو فاکتەرانە ناکرێت پشتگوێ بخرێن).

پێنجەم- لـە بـەکارهێنانی پێـوەری ئاکـامی هەڵبژاردنـەکانی سـاڵی ٢٠٠٥ لـە مەنـدەلی و حەمدانییـە نـە مەسـەلەی دەربـەدەرکراوەکان و تەعریب و نە مەسەلەی خواسـتی ئێسـتای هـەموو دانیشـتووان (کـورد و میللەتانی دیکە) ڕاچاونەکراون.

شەشەم: لە پلانەکە کوردی ئێزدی و شەبەك و کاکەیی وەك ٣ گرووپـی جیا لە کورد دانراون، ئەمەش نە ڕاستە و نە ڕەوایە و ڕەنگدانەوەی هەمان

سیاسەتی كۆنی ڕژێمی بەعس و دەسەڵاتی كۆلۆنیالیستی بەریتانییە لە كوردستانی باشوور ، كە لەسەر بنەڕەتی تەكتیكی "پارچە پارچەیان بكە و زاڵ بە" دامەزراوە و بەهیچ جۆرێك پەسەند نییە. ناسنامەی نەتەوەیی ئەو خەڵكانە دەبێت خۆیان دیاریبكەن، نەك خەڵكی دیكە.

حەفتەم- دەبێت پێوەری خواستی دانیشتووانی ڕەسەنی (واتە پێش تەعریبی) گشت قەزا و ناحیەكانی پارێزگای كەركووك و گشت ناوچە "كێشەدار"ەكان یەكەم پێوەر بێت بۆ: لادانی ستەم و چاككردنەوەی گۆڕانكارییە ئیدارییە ناڕەوا كانی ڕژێمی بەعس و چارەسەركردنی مەسەلەی دابڕاندنی خانەقین و مەندەلی و شەنگال و شێخان لە لیواكانی كوردستانی باشوور لەسەردەمی داگیركاریی بەریتانیدا، واتە گرنگترین پێوەر بێت لە پلان و كاری نوێنەرانی (UN)، هەروەك لە ماددەی (١٤٠) دا چەسپاوە.

لێرەدا، جارێكی دیكە (وەك مامۆستای مێژووی سیاسی نوێی كورد و جوگرافیای سیاسی كوردستان لە كۆلێژی یاسا و ڕامیاری و پسپۆڕێكی ئەكادیمی دۆزی كورد)، داوا لەسەركردایەتی سیاسی كوردی و سەرۆكایەتی پەرلەمان و سەرۆكایەتی حكومەتی هەرێمی كوردستان دەكەم، كەوا پێش هەمو شتێك مەسەلەی یەكلاكردنەوەی بوون و ڕازیبوونی لایەنی دووەمی كێشەكان بەفەرمی و ئاشكرایی بە پرۆسەی ناوبژیكردنەكەی ڕێزدار دێمستۆرا مسۆگەر بكەن، چونكە ناوبژیكردن لە نێوان دوو لایەنی دیار و بەرەزامەندی هەردوو لایەن دەبێت. هەروەها تكا دەكەم كە لە گفتوگۆكردن لەگەڵ ڕێزدار ستیفان دیمستۆرا و وەفدی (UN) دا، بە جیددی پشت بە

ڕاوێژكاریی لەگەڵ پسپۆڕانی زانستەكانی سیاسەت و یاسا و جوگرافیا و مێژوو ببەستن بۆ لێگرتنی نوێنەرانی گفتوگۆ و بەرپرسانی بەدواداچوونی لایەنی كوردستانی پێوەرەكانی: زانایی لە بابەتەكان و توانای زمانناسی (بەتایبەتی عەرەبی و ئینگلیزی) و شارەزایی لە بواری دیالۆگ بگرنەبەر، تاوەكو ئەم مەسەلە گرنگە بە وردی و ڕاشكاوانە واتە دروست و ڕوون بۆ هەموو لایەنێك شی و دیاربكرێت، مەسەلەی ناوبژیكردنی ڕیزدار دیمستۆڕا و پرۆسەی دیالۆگ سەركەوتوو بێت.

ماددەی (١٤٠) و ناوچە دابڕێندراوەکانی کوردستان

ڕاستە، کەوا ماددەی (١٤٠) ماددەیەکی بنەڕەتی دەستووری هەمیشەیی عێراقە و شەرعییەتی خۆی لەم دەستوورە وەرگرتووە، کە نزیکەی چوار لەسەر پێنجی خەڵکی عێراق پەسەندیان کردووە، بەبێ ڕەزامەندی گەلی کوردیش نەلادەبردرێت و نە هەموار دەکرێت. هەروەها ماددەکە هێزی یاسایی خۆی لەمەوە وەرگرتووە: ئەو کێشەیەی کە بۆ چارەسەرکردنی دانراوە، هێشتا چارەسەرنەکراوە. بۆیە هەرچەندە ماوەی جێبەجێکردنی دیاریکراوی لە دەستووردا بەسەرچووە، هێشتا مەفعولی تەواوی ماوە و بالۆرە و بانگەشەی کۆنە بەعسی و هاوڕاکانیان لەم بارەیەوە —کە گوایە مەفعولی نەماوە- هیچ بنەمایەکی یاسایی و شەرعی نییە و پێویستە لەسەر دەسەڵاتی جێبەجێکردنی ئیتیحادی واتە حکومەتی عێراق جێبەجێی بکات. **بەڵام** چونکە میکانیزمی جێبەجێکردنی بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨) سەقەتە، ئەمە بووەتە گەورەترین کۆسپی دەستووری و یاسایی لەسەر ڕێگەی جێبەجێکردنی گرنگترین بەشی ماددەکە، لەبەر ئەوەی ڤیتۆی ڕەزامەندی ئیجماعی بەخشیوە بە جێگری عەرەبی سوننی سەرۆك کۆمار، چونکە ئەسلی کێشە لەسەر خاکە و کێشەکەش ڕاستەوخۆ لەگەڵ پارێزگاکانی عەرەبی سوننییە، جێگری عەرەبی سوننی سەرکۆمار (ڕێزدار تارق هاشمی) ڕێگرە لەپێش جێبەجێکردنی ناوەرۆکی بڕگەی

ناوبراو، واته ڕازی نییه به چاکردنەوەی سنووره ئیدارییه شێواوەکانی پارێزگاکانی کوردستان (کەرکووك و هەولێر و دهۆك)، جگه له ڕێگرتن له چاکردنەوەی سنووری شێواوی پارێزگای کەربەلاش له باشووری عێراق. چونکه سەرۆك کۆمار (ڕێزدار جەلال تاڵەبانی) و جێگرە عەرەبە شیعییەکەی (رێزدار عادل عەبدولمەهدی) نەیانتوانی (ڕێزدار تارق هاشمی) ئیقناع بکەن، به گرنگیی ئیجماع بۆ رێنمایی هاوبەش بەپێی دەستوور بۆ ڕاستکردنەوەی سنووره ئیدارییه گۆڕاوەکان، که لەلایەن ڕژێمی بەعس بەشێوەیەکی نارەوا و له پێناوی مەبەستی سیاسی ئەنجام دراون، هەروەك له دەستووردا سەلمێندراوه و چەسپاوه. چونکه گشت هێزه سیاسییه عەرەبییه سوننییەکان لەسایەی بیرێکی شۆڤینی و عەقلییەتێکی له داگیرکردن ڕاهاتوو و خۆ بەزلتر دانان، نەك تەنیا دژی گەڕاندنەوەی ناوچه دابڕاوەکانی کوردستانن، بەڵکو دوژمنی وشەی کوردستانیشن. چونکه هەرسێ حکومەتی عێراقی نوێ (کاتی و گواستنەوە وهەمیشەیی) ئیرادەی سیاسییان له جێبەجێکردنی ماددەکه بەکردەوه نەبووه ونییه. چونکه حکومەتەکانی دەوڵەته دابەشکەرەکانی کوردستان هەر له سەرەتاوه بەربەرەکانی ناوەرۆکی ماددەکه دەکەن ... . بۆیه ماددەکه له کاتی دەستووری دیاریکراوی خۆیدا، واته تا کۆتایی ساڵی ٢٠٠٧ جێبەجێنەکرا و لەوکاتەشەوه تا ئێستا سڕکراوه و له واقیعدا خەریکه ببێته "خَبَر کانً"! لەمایەی ئەوەشەوه کێشەی ناوچه دابڕاوەکانی کوردستان، که دەناسرێت به "ناوچه کێشه لەسەرەکان"، نەك تەنیا ئاڵۆزتر بووه، بەڵکو جگه له

کەرکووك لە موسل و دیالەش بەشێوەیەکی دژوار تەشەنەی کردووە، بەتایبەتی لە موسل پاش گرتنە دەستی دەسەڵات لەلایەن "لیستی حەدبای برایانی نوجەیفی". بۆیە کێشەی سنووری باشووری هەرێمی کوردستانیش —کە لە دەستوور یەکلانەکراوەتەوە- بووەتە گەورەترین و گرنگترین کێشەی هەڵپەسێردراو و هەڵواسراو لە نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی ئیتیحادی عێراق. لێرەدا دەبێت بزانرێت: کەوا ئێستا تەنیا پێوەری دەستوورییی دەستنیشانکردنی سنووری باشوور و باشووری ڕۆژئاوای هەرێمی فیدرالی کوردستان: ماددەی (١٤٠)ی سڕکراوە.

ئاشکرایە کە لایەنە عەرەبییەکان، بەتایبەتی لایەنی عەرەبی سوننی، تەگەرەی زۆریان خستووەتە سەر ڕێگەی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) و حکومەتی ئیتیحادی عێراقیش جیددی نییە لە جێبەجێکردنیدا، چونکە حکومەتی ئیتیحادی عێراق دەبوایە هەم پابەند بوایە بە دەستووری هەمیشەیی و هەم پابەند بوایە بە بەرنامەی کاری حکومەتی ئیئتیلافی و ماددە دەستوورییەکەی لە کاتی دیاریکراوی خۆیدا لە دەستوور جێبەجێ بکردایە، کەچی حکومەتی ئیتیحادی کەمتەرخەمی کردو ئەرکی خۆی لەم بارەیەوە بەجێنەگەیاند. بەڵام بۆ ئەوەی هەڵسەنگاندنێکی بابەتییانە و دروست بۆ مەسەلەکان بکرێن، دەبێت ڕاشکاوانە لاوازی ئەدای لایەنی کوردستانی و هەڵەکانی لەم بوارەدا بە وردی دەستنیشان بکەین، بۆ ئەوەی تا کاتی گونجاو لەبەر دەست دایە چارەسەر بکرێن:

پێش هەموو شتێك ڕوون و ئاشكرایە، كەوا میكانیزمی جێبەجێكردنی كرۆكی ماددەی (١٤٠) دەبوایە هەڵوەشاندنەوەی بڕیارە ناڕەواكانی ڕژێمی بەعس بووایە، كە بوونەتە هۆی دابڕاندنی ناوچەكانی كوردستان و سەرچاوەی دروستبوونی كێشەی "ناوچە كێشە لەسەرەكان"، بەتایبەتی بڕیاری ژمارە (٤١)ی ساڵی ١٩٧٦ و بڕیاری ژمارە (٤٣٤)ی ساڵی ١٩٨٩، نەك ئیجماعی هەر سێ ئەندامانی ئەنجومەنی سەرۆكایەتی كۆمار. هەروەها ئەم میكانیزمە جگە لە سەقەتیی ناڕەواشە، چونكە ئیجماعی هەر سێ ئەندامی ئەنجومەنی سەرۆكایەتی كۆمار مەرجێكی تەعجیزییە و جێگری عەرەبی سوننی قەت ئامادە نابێت و دەیكاتە بیانووی ڕازینەبوون، بۆیە پەسەندكردنی ئەم میكانیزمە ناكۆكە لەگەڵ مەبەستی سەرەكی ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی كاتی و چەسپاندنیشی لە دەستووری هەمیشەییدا هەڵەیەكی یەكجار گەورەبووە، كە لایەنی كوردستانی لە كاتی گفتوگۆدا لەم بارەیەوە تێیكەوتووە. لە ڕاستیدا ئەمە "فێڵێكی یاساییە" كاتی خۆی لە لایەن نوێنەرانی عەرەبی سوننی بەتایبەتی لە كورد كراوە. نووسەری ئەم گوتارە لە ٢٠ تەمووزی ٢٠٠٥ لە بانگكردنێكی ڕاوێژكاریی تایبەتدا لەلایەن سەركردایەتی سیاسیییەوە لە سەلاحەددین، سەرنجیانی ڕاكێشا بۆ ئەم هەڵەیە و بۆ پێویستیی چارەسەركردنی لە دەستووری هەمیشەییدا. هەروەها جگە لەم هەڵەیە، هەڵەیەكی گەورەی دیكەش لە نووسینی دەستووری هەمیشەیی ڕووی داوە و لایەنی كوردی پێی ڕازی بووە!، ئەویش بریتییە لە نەمانی ئەو ماددەیەی كە دروستترین پێوەری دەستنیشانكردنی سنووری هەرێمەكانی تێدا بوو لە یاسای

ئیدارەی کاتیدا (ماددەی ٤)، واتە ڕاستییە مێژوویی و جیۆگرافییەکان، هەرچەندە نووسەری گوتار لە دانیشتنی ناوبراودا جەختی لەسەر گرنگی ئەم ماددەیە و چاکترکردنی بۆ دەستووری هەمیشەیی کرد بە جەختکردن لەسەر فیدرالیزمی هەرێمیی (فدرالیە الاقالیم)، بەڵام جێگەی سەرسوڕمانە کەوا ئەم ماددە گرنگە هەرنەما لە دەستووری هەمیشەیی! بۆیە ئێستا تەنیا پێوەری دەستووریی دەستنیشانکردنی سنووری هەرێمی کوردستان ماددەی (١٤٠)ە.
هەروەها لایەنی کوردی هەڵەیەکی زۆر گەورەی دیکەی کرد، کە ماددەی (١٤٠) لەکاتی دیاریکراوی خۆی لە دەستووردا واتە تا ٢٠٠٧/١٢/٣١ جێبەجێنەکرا، چونکە نە فراکسیۆنی هاوپەیمانی کوردستانی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق و نە پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان هیچ کاردانەوەیەکی یاساییان لەم بارەیەوە نەبوو! هەرچەندە نووسەری ئەم گوتارە، لە دانیشتنێکی ڕاوێژکاریی بەپەلە لە نێوان بەرپرسی لیژنەی بە دواداچوونی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠)ی پەرلەمانی کوردستان و ١٠ پسپۆڕ و مامۆستای زانکۆی سەلاحەددین لە بوارەکانی یاسا و سیاسەت و جیۆگرافیا لە ڕێکەوتی ٢٠٠٧/١٢/١٥، بۆ ئەم ئەگەرە کە پێشبینیی دەکرا جەختی لەسەر ئاراستەکردنی سکاڵانامەیەك بۆ دادگای ئیتیحادی باڵا لە بەغداد کردەوە، چونکە لەو حاڵەتە دادگای باڵا بەپێی یاسا و لەبەر ڕۆشنایی دەستوور و بە تاوتۆیکردنی بارودۆخەکە بە بڕیارێکی یەکلاکەرەوە حکومەتی ئیتیحادی پابەند دەکرد بە جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) لە کاتێکی دیاریکراوی

دیکەدا. دەقی خاڵی یەکەم لە یاداشتێکی نووسراوی ڕۆژی پاشتریش بۆ جێگری سەرۆکی پەرلەمان لەم بارەیەوە بەم شێوەیە بوو:

" سکالآیەك پێشکێش بکرێت بە دادگەی فیدرالی عێراق (المحکمە الاتحادیە) — لەلایەن پەرلەمانی کوردستان، یان فراکسیۆنی هاوپەیمانیی کوردستان لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق، یان لیژنەی باڵای جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ - لەپێناوی چەسپاندنی بەرپرسیاری هەرسێ حکومەتی عێراقی (کاتی و گواستنەوە و هەمیشەیی) لە کەمتەرخەمیی لە جێبەجێکردنی ماددەی ٥٨ و پاشان ماددەی ١٤٠ و لە پێناوی بڕیاردان بۆ مانەوەی مەفعولی ماددەکە بەشێوەیەکی یاسایی (دەستووری) تا تەواوکردنی جێبەجێکردنی لە پێناوی پابەندکردنی حکومەتی عێراق بە تەواوکردنی جێبەجێکردنی ماددەکە لە ساڵی ٢٠٠٨.

جگە لە مانەش ماددەی (٥٨) کە بناغەی ماددەی (١٤٠)ە، چەند کەم وکورتییەکی تێدایە. بۆ نموونە: لە بڕگەی (ج)ی ماددەی (٥٨) دا: "خاکە کێشە لەسەرەکان" لە نێوانیاندا کەرکووك ...، جگە لە کەرکووك هیچ شوێنێکی دیکە دیارنەکراوە. هەروەها پرسیاری ڕاپرسی ڕوون نەکراوەتەوە ... . لە هەمووشی گرنگتر هەڵەی چەسپاندنی چەمکی "الارا ضي المتنازع علیها" واتە "خاکە کێشە لەسەرەکان"ە، کە هەم لە بواری یاسایی و هەم لە بواری سیاسی ناڕەوایە، چونکە ڕژێمی بەعس ئەم خاکانەی بە زۆر لە ساڵانی ١٩٧٤ و ١٩٩١ لە خاك و قەوارەی کوردستان دابڕیوە، لە بواری دەربڕینیش

زاراوەیەکی نەگونجاوو ئیستیفزازی و مایەی نائارامی و ڕك و کینەیە. بۆ چاکردنەوەی هەڵەکان پێویستە ئەم خاڵانەش لەبەرچاو بگیرین.

بۆیە ئەگەر بمانەوێت ماددەی (١٤٠) بەکردەوە جێبەجێبکرێت: دەبێت میکانیزمی بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨) و کەم وکورتییەکانی دیکەی ماددەی (٥٨)چاکبکرێنەوە، ئەمەش دەکرێت لە ڕێگەی هەمووارکردنی ماددەی (١٤٠) بە پێی پێشنیاری لایەنی کوردی بێت، لە چوارچێوەی هەموارکردنی دەستووری هەمیشەییدا، کە دەبێت بە گوێرەی ماددەی (١٤٢)ی دەستوورەوە ئەنجام بدرێت.

هەروەها بۆ چارەسەرکردنی کێشەی ناوچە دابڕاوەکانی کوردستان (کە ڕژێمی بەعس بە ناهەق لە قەوارەی "ناوچەی ئۆتۆنۆمی" و "پەناگەی ئارام" دایبڕیون) و کێشەی سنووری باشووری هەرێمی فیدراڵی کوردستان (کە لە دەستووری هەمیشەیی پێوەریشی یەکلانەکراوەتەوە)، بە شێوەیەکی بنەڕەتی: دەبێت ماددەی (١٤٣)ی دەستووریش هەموار و تەواوبکرێت، چونکە لە بڕگەی (أ)ی ماددەی (٥٣)ی یاسای ئیدارەی کاتییێش فێڵێکی دیکەی "یاسایی" لە کورد کراوە، لەبەر ئەوەی لەوێدا هەرچەندە دان بە حکومەتی هەرێمی کوردستاندا نراوە: بەڵام لە سەر ئەو ئەرزانەی کە لە ڕۆژی ٢٠٠٣/٠٣/١٩ لە ژێر دەسەڵاتیدا بوون، واتە لە چوارچێوەی "پەناگەی ئارام – Safe Haven" دا، واتە بێی ناوچە دابڕێندراوەکان لەلایەن ڕژێمی بەعس! ئەم بڕگەیەش بووەتە بەشێك لە ماددەی ناوبراوی دەستوور. ئەگەر تێبینییەکانی ڕاوێژکارییەکانی پێشووم لەلایەن گرووپی کوردی لیژنەی

نووسینی دەستووری عێراقی و سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان و وەزارەتی ناوچە دابڕاوەکانی کوردستان گرنگیان پێدرابوایە، بێگومان ئێستا ئەم گرفتانە نەداهتنە پێش.

لێرەدا من، وەك مامۆستا و پسپۆڕێکی دۆزی کورد لە کۆلێژی یاسا و ڕامیاری، کە ماددەی (١٤٠) لە چوارچێوەی دەستووری هەمیشەیی عێراقی و بابەتی کێشەکانی ناوچە دابڕاوەکان و سنووری هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی باری دۆزی کورد و جیۆگرافیای سیاسی کوردستان لە کۆلێژی ناوبراو شیدەکاتەوە، و وەك توێژەرێکی ئەکادیمی لە بواری مەسەلە سیاسییە ستراتیژییەکانی هەرێم و عێراق، ئامادەیی تەواوی خۆم دەردەبڕم: بۆ ڕاوێژکاری زیاتر لەم بارەیەوە لە هەر جێگە و کاتێکی پێویست بێت — بەڵام بەمەرجێك بایەخیان پێ بدرێت و وەك جارانی پێشوو پشتگوێ نەخرێن، بۆئەوەی لەمە زیاتر هەڵەی کوشندە لەبارەی مەسەلە ستراتیژیەکانی کورد لە چوارچێوەی پرۆسەی سیاسی لە عێراقی نوێدا نەکرێن و بۆ ئەوەی کۆششی منیش بەفیڕۆ نەچێت و پاشانیش نەبێتە مایەی غەمباری پترم. هەروەها ئامادەشم بۆ بەشداریکردنی ڕاستەوخۆش لە ئەرکی بەدواداچوونی ماددەی (١٤٠) و کێشەی ناوچە دابڕێندراوەکان و سنووری هەرێمی فیدراڵی کوردستان. ئەم ئامادەکارییەشم بە ئەرکێکی پیرۆز دەزانم بۆ خزمەتکردنی دۆزی ڕەوای کورد لە چوارچێوەی بەرژەوەندی نەتەوەیی و نیشتمانی باڵا و لە پێناوی چارەسەرییەکی ئاشتیخوازانە و دەستووریانەی کێشە گرنگە هەڵواسراوەکان لە نێوان حکومەتی هەریمی کوردستان و حکومەتی ئیتیحادی عێراق.

واقیع و پاشەڕۆژی ماددەی (١٤٠)

دەبێت سەرۆکایەتی هەرێم و حکومەتی هەرێمی کوردستان چی بکە بۆ جێبەجێکردنی ماددەکە لە لایەن حکومەتی مەرکەزی (ئیتیحادی) عێراق؟

ماددەی (١٤٠) ماددەیەکی بنەڕەتی دەستووری ئیتیحادی هەمیشەیی عێراقە و شەرعییەتی خۆی لەم دەستوورە وەرگرتووە، کە نزیکەی چوار لەسەر پێنجی خەڵکی عێراق (٧٨٪) لە ڕیفراندۆمێکی ئازاد و مێژوویبدا پەسەندیان کردووە، مەفعولیشی بەندە بە مەفعولی دەستووری هەمیشەیی و بەبێ ڕەزامەندی هاووڵاتیانی هەرێمی کوردستانیش ئەم ماددەیە و هیچ ماددەیەکی دیکە و دەستووری هەمیشەیی عێراق بە گشتیی هەموار ناکرێت، چونکە بە پێی میکانیزمی ماددەی (١٤٢) کە پەیوەستە بە هەموارکردنی دەستوور، نابێت هیچ هەموارکردنێکی دەستووری هەمیشەیی عێراق لەلایەن دوو لەسەر سێی دەنگدەرانی سێ پارێزگا ڕەتبکرێتەوە. هەروەها هێزی یاسایی ماددەکە بەندە بە چارەکردنی ئەو گرفتەی لەپێناوی دانراوە و هێشتا چارەسەرنەکراوە. بۆیە هەرچەندە ماوەی جێبەجێکردنی دیاریکراوی لە دەستووردا بەسەرچووە، چونکە لایەنە پێوەندیدارەکان بە جێبەجێکردنی ئەرکی خۆیان لەم بارەیەوە بەجێنەگەیاندووە، هێشتا مەفعولی تەواوی ماوە و بانگەشە و باڵۆرەی کۆنە بەعسی و هاوڕا شۆڤینییەکانیان لەم بارەیەوە —کە گوایە مەفعولی نەماوە— هیچ بنەمایەکی یاسایی و شەرعی نییە، هەرکەسێکیش بانگەشە بۆ بەم ناڕاستییە

بکات، یان زۆر ساکار و نەزانە، یان بە ئاشکرا دەیەوێت فێڵ لە خۆی و لە خەڵکی بکات و بۆ هەمان مەبەستی بەعسی فاشی دژی گەلی کورد هانیان بدات! خۆ ئەگەر وابێت، ئەوا ماددەی (١٤٢)ش زۆر لە مێژترە، هەر لەسەرەتای ساڵی (٢٠٠٦)وە، ماوەی جێبەجێکردنی بەسەرچووە و دەبێت ئەویش مەفعولی نەمابێت، بەڵام بێگومان ئەم دوو ماددانە بە تایبەتی و هەموو ماددەکانی دیکەی دەستووری ئیتیحادی بەگشتی مەفعولی تەواوی خۆیان هەیە و دەمێنێت تاوەکو ئەو مەسەلانەی بۆ چارەکردنیان دانراون کۆتاییان پێدەهێت، ئەگەر دەستووریش لە چوارچێوەی ریفراندۆم و لەسەر بنەمای ماددەی (١٤٢) هەموار بکرێت، چونکە هەمواركردنی دەستوور تەنیا بەپێی میکانیزمی هەمواركردنی ناوبراو دەکرێت. بۆیە پێویستە لەسەر دەسەڵاتی جێبەجێکردنی ئیتیحادی واتە حکومەتی عێراقی داهاتوو جێبەجێی بکات، بەخۆلادان لە هەموو کۆسپ و نەهێشتنی گشت تەگەرەیەکی سەر ڕێگەی جێبەجێکردنی. پێویستە سەرۆکایەتی و حکومەتی هەرێمیش لیژنەیەکی نوێی لێهاتوو بۆ بەدواداچوونی جیددی و کارای جێبەجێکردنی ماددەکە پێکبهێنێت، چونکە بە ڕاشکاویی لیژنە کۆنەکان لە ئاستی ئەم ئەرکە گران و ستراتیژییە نەبوون ونیین.

ئێستاش با ڕوونی بکەینەوە واقیعی ناوەرۆکی ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق چییە؟ و دەبێت چ بکرێت تا، کۆسپ و تەگەرەکانی سەر ڕێگەی لابردرێن واتە، جێبەجێ بکرێت؟

هەردوو خاڵی ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی جەخت لەسەر تەواوکردنی جێبەجێکردنی ناوەرۆکی ماددەی (٥٨) یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراقی

بۆ ماوەی گواستنەوە دەکەن، کە چارەسەرییەکی دەستوورییە بە تایبەتی بۆ کێشەی گۆڕینی سنوورە ئیدارییەکانی ٨ پارێزگا لە لایەن ڕژێمی بەعسی ڕووخاو بە زۆری و لەبەر هۆی ڕەگەزپەرستانە و تایفەگەریی واتە بەمەبەستی گەورەترکردنی ٤ پارێزگا کە زۆربەی دانیشتوانیان عەرەبی سوننی بوون (نەینەوا و سەلاحەددین و دیالە و ئەنبار) بە بچووککردنەوەی ٣ پارێزگای زۆربەی دانیشتووانیان کوردبوون (کەرکووك، دهۆك و هەولێر) و پارێزگای (کەربەلا) کە زوربەی دانیشتووانی عەرەبی شیعەن. هەروەها ئەم چارەسەرییە جگە لەوەی دەستوورییە، چارەسەرێکی ناوەندیشە (کۆمپرۆمیسی نێوان گشت لایەنە عێراقییەکانە) و بەرەزامەندی نوێنەرانی گشت پێکهاتەکانی عێراق لە کاتی سازکردنی یاسای ئیدارەی گواستنەوە دانراوە و پاشانیش دیسان لەلایەن نوێنەرانی گشت پێکهاتەکانەوە لە کاتی ئامادەکردنی ڕەشنووسی دەستووری هەمیشەیی وەك بەشێکی ماددەی (١٤٣) چەسپێندراوە و دواییش لە ڕاپرسییەکی دیار بە ئاشکرا وەك بەشێکی دەستووری ئیتیحادی هەمیشەیی بە زۆرینەیەکی بەرچاو پەسەندکراوە.

بەڵام ئاشکرایە کە میکانیزمی جێبەجێکردنی بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨)، کە کاکڵی ماددەکەیە ناکۆکە (سەقەتە)، بۆیە ئەم ناکۆکییە هەر لەسەرەتاوە بووەتە گەورەترین کۆسپی دەستووریی لەسەر ڕێگەی جێبەجێکردنی گرنگترین بەشی ماددەکە، کە لە دەستوور - بەمەبەستی چاککردنەوەی سنوورە ئیدارییە شێواندراوەکان لە لایەن ڕژێمی بەعسی فاشییەوە - چەسپێندراوە، بە تایبەتی یەکگرتنەوەی پارێزگای کەرکووکی لەتلەتکراو و کورد لێکەمکراوە بە گەڕانەوەی هەر چوار قەزا بەزۆر لێدابڕاوەکان لێی بۆ چوارچێوەی سنووری ئیداری پارێزگای ئەسلی

خۆیان. بەڵام لەبەرئەوەی میکانیزمی جێبەجێکردنی ئەم بڕگەی (ب)ایە ڤیتۆی ڕەزامەندی ئیجماعی بەخشیوە بە جێگری عەرەبی سوننی سەرکۆماریش،چونکە ئەسلی کێشەکە لەسەر خاکە و کێشەکەش ڕاستەوخۆ لەگەل پارێزگاکانی عەرەبی سوننییە، لەبەرئەوەی هەموو قەزا و ناوچە دابڕێندراوەکان لە پارێزگا کوردستانییەکان (کە زۆرینەی دانیشتووانیان کورد لەسەرژمێریی ١٩٥٧ کوردبوون) خراونەتە سەر پارێزگا عەرەبییە سوننییەکان (موسل و تکریت و دیالە)، بۆیە جێگری عەرەبی سوننی سەرکۆمار (ڕیزدار تارق هاشمی)توانی ڕێگر بێت لەپێش جێبەجێکردنی ناوەرۆکی بڕگەی ناوبراو، واتە ڕازی نەبووە بەچاککردنەوەی سنووری ئیدارییە شێواوەکانی پارێزگاکانی کوردستان (کەرکووك و هەولێر و دهۆك)، کە هەمیشە زۆربەی دانیشتووانیان تا پێش گۆڕینە نارەواکانی بەعسی فاشی کوردبوون. بەم شێوەویە ریزدار هاشمی ڕێگەشی گرت لە چاکردنەوەی سنووری شێواوی پارێزگای کەربەلاش لە باشووری عێراق. چونکە سەرکۆمار (ڕێزدار جەلال تالەبانی) و جێگرە عەرەبە شیعییەکەی(ریزدار عادل عەبدولمەهدی(نەیانتوانی (ڕێزدار تارق هاشمی) ئیقناع بکەن، بە گرنگیی ئیجماع بۆ ڕێنمایی هاوبەش بەپێی دەستوور بۆ ڕاستکردنەوەی سنووورە ئیدارییە گۆڕاوەکان، کە لەلایەن ڕژێمی بەعس بەشێوەیەکی نارەوا و لە پێناوی مەبەستی سیاسی بە دابڕاندن ئەنجام دراون، هەروەك لە دەستووردا سەلمێندراوە و چەسپاوە، چونکە گشت هێزە سیاسییە عەرەبییە سوننییەکان لەسایەی بیرێکی شۆڤینی و عەقلییەتێکی لەداگیرکردن ڕاهاتوو و خۆ بەزلتر دانان لە کورد، نەك تەنیا دژی گەڕاندنەوەی ناوچە دابڕاوەکانی کوردستانن بۆ چوارچێوەی پارێزگا ئەسلییەکانیان و هەرێمی کوردستان بە بیانووی نارەوا و نامەنتیقی، بەڵکو نەیاری

وشەی کوردستانیشن. هەروەها چونکە زۆربەی بەرپرسە عەرەبەکانی هەرسێ حکومەتی عێراقی نوێ (کاتیی و گواستنەوە وهەمیشەیی) ئیرادەی سیاسییان لە جێبەجێکردنی ماددەکە بەکردەوە نەبووە ونییە، جگە لەوەی کە حکومەتەکانی دەوڵەتە دابەشکەرەکانی کوردستان هەر لە سەرەتاوە بەربەرەکانی ناوەرۆکی ماددەکە دەکەن. بۆیە ماددەکە لە کاتی دەستووریی دیاریکراوی خۆیدا، واتە تا کۆتایی ساڵی ۲۰۰۷ جێبەجێنەکرا و لەوکاتەشەوە تا ئێستا بە واقیعی سڕکراوە و زۆر لایەن و بەرپرسی سیاسی و حکومی عەرەب بەئاشکرا دژایەتی دەکەن، هەرچەندە نابێت هیچ لایەنێکی سیاسی و هیچ ئەندامێکی ئەنجومەنی نوێنەران و ئەنجومەنی پارێزگاکان و هیچ بەرپرس و کاربەدەستێکی حکومی دژایەتی، نە ئەم ماددەیە و نە هیچ ماددەیەکی دیکەی، دەستوور بکات، ئەگینا دەکرێت بە دژایەتی دەستوور تاوانباربکرێت و لەسەر ئەم تاوانەش بە پێی یاسا سزا بدرێت، وەك هەموو وڵاتانی دەستووریی جیهان.

لەمایەی ئەم دژایەتییە ناڕەوایە و سەرپێچییە دەستوورییە ئاشکرایەی لایەن و کەسە عەرەبە شۆڤینییەکان کێشەی ناوچە دابڕێندراوەکانی کوردستان، کە دەناسرێت بە "ناوچە کێشە لەسەرەکان" (هەرچەندە کێشەکە لە نێوان ڕژێمی بەعسی فاشی و گەلی کوردی ستەملێکراو بووە)، نەك تەنیا ئاڵۆزتر بووە، بەڵکو جگە لە پارێزگای کەرکوك، لە پارێزگاکانی نەینەوا و دیالەش بەشێوەیەکی دژوار تەشەنەی کردووە، بەتایبەتی لە پارێزگای نەینەوا پاش گرتنە دەستی دەسەڵات لەلایەن "لیستی حەدبای برایانی نوجەیفی"، بۆیە کێشەی سنووری باشووری هەرێمی کوردستانیش -کە لە

دەستوور یەکلانەکراوەتەوە – بووەتە گەورەترین و گرنگترین کێشەی هەڵپەسێردراو و هەڵواسراو لە نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان وحکومەتی ئیتیحادی عێراق.

لێرەدا دەبێت بزانرێت: کەوا ئێستا تەنیا پێوەری دەستووریی دەستنیشانکردنی سنووری باشوور و باشووری ڕۆژئاوای هەرێمی فیدرالی کوردستان: ماددەی (١٤٠)ی دەستووری عێراقە. ئاشکرایە کە لایەنە عەرەبییەکان، بەتایبەتی لایەنی عەرەبی سوننی، تەگەرەی زۆریان خستووەتە سەر ڕێگەی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) و حکومەتەکانی ئیتیحادی عێراقیش تا ئێستا جیددی نەبوون لە جێبەجێکردنیدا، لەکاتێکدا حکومەتی ئیتیحادی هەمیشەیی (واتە حکومەتی ڕێزدار مالکی) دەبوایە هەم پابەند بوایە بە دەستووری هەمیشەیی و هەم پابەند بوایە بە بەرنامەی کاری حکومەتی ئیئتیلافی و ماددە دەستوورییەکەی لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا لە دەستوور جێبەجێ بکردایە، کەچی حکومەتی ئیتیحادی کەمتەرخەمی کردو ئەرکی خۆی لەم بارەیەوە بەجێنەگەیاند. بەڵام بۆ ئەوەی هەڵسەنگاندنێکی بابەتییانە و دروست بۆ مەسەلەکان بکرێت، دەبێت ڕاشکاوانە لاوازیی ئەدای لایەنی کوردستانی و هەڵەکانی لەم بوارەدا، هەروەها کەموکورتییەکانی بناغەی ماددەی (١٤٠)ی دەستووریش واتە ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی گواستنەوە، کە پێویستییان بە چاککردن هەیە — لەچوارچێوەی هەمووارکردنی دەستوور بە پێی ماددەی ١٤٢ – بە وردی دەستنیشان بکەین، بۆ ئەوەی تا کاتی گونجاو لەبەر دەست دایە بەدیالۆگ لەگەڵ حکومەتی ئیتیحادی داهاتووی عێراقەوە بە ڕێکوپێکی چارەسەر بکرێن، **چونکە ئەگەر** کەموکورتییەکانی ماددەی (١٤٠) و بناغەکەی بە پشتیووانی کۆمسیۆنێکی ڕاوێژکاریی باڵای کوردستانی چاکنەکرێن و لێژنەیەکی زانا و کارای شیاوی نوێی

کوردستانیش بەدوای جێبەجێکردنیدا نەچیت، **با چاك بزانرێت** ئەگەر هەموو کوردیش هاوار بکات و خەونی پێوە ببینێت و ئەگەر سیاسەتوانی ئەندامی هەموو حزبە سیاسییە کوردستانییەکانیش کۆببنەوە و هاتووچۆی بەغداد بکەن، ١٤٠ ساڵی دیکەش بەم شێوەیەی تا ئێستا تیپەڕیوە بەسەر بچێت جێبەجێناکرێت، چونکە ئەگەر مرۆڤ هەر گرفتێکی لە ژیاندا هەبێت، تەنیا بە دەستنیشانکردنی تەواوی هۆیەکانی گرفتەکە و بیرکردنەوەیەکی واقیعیانە و پشتبەستن بە ڕاوێژکاریی گونجاوی پسپۆڕانی بە توانا و بەجورئەت دەگاتە چارەسەریی دروستی گرفتەکە:

هەروەکو لەسەرەوە شیمانکردەوە ماددەی (١٤٠)ی دەستوور جەخت لەسەر تەواوکردنی جێبەجێکردنی ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی کاتیی دەکات، ڕوونیشمانکردەوە کەوا میکانیزمی جێبەجێکردنی کرۆکی ماددەی (٥٨) واتە بڕگەی (ب) تەعجیزییە، چونکە جێگری عەرەبی سوننی سەرکۆمار (ڕێزدار تارق هاشمی)، لە سایەی مەرجی نامەنتیقی ئیجماع، ڕێگرە! جگە لەمەش بەپێی ماددەی (١٣٨)ی دەستوور ئەنجومەنی سەرۆکایەتی کۆمار پاش دەورەی یەکەم، واتە لەم دەورەیەی ئێستادا نامێنێت و بەپێی ماددەی (٧٥)ی دەستووریش سەرکۆمار یەك جێگری دەبێت (نەك زیاتر)، کەوابێت ئەم میکانیزمە سەقەتەش، جگە لە ناکۆکی تووشی بارێکی نوێ و نادیاریش دەبێت و دەبێت لایەنی کوردستانی بە گشتی و سەرۆکایەتی و حکومەتی هەرێم بە تایبەتی باش ئاگاداری ئەم مەسەلەیە بن.

ڕوون و ئاشکرایە، کەوا میکانیزمی دروستی جێبەجێکردنی کرۆکی ماددەی (٥٨) واتە بڕگەی (ب) دەبوایە هەڵوەشاندنەوەی بڕیارە ناڕەواکانی ڕژێمی بەعس بووایە، کە بوونەتە هۆی دابڕاندنی ناوچەکان لە پارێزگا ئەسلییەکانیان واتە بوونەتە

سەرچاوەی دروستبوونی کێشەی "ناوچە کێشە لەسەرەکان"، بەتایبەتی بڕیاری ژمارە (٦٠٨)ی ساڵی ١٩٧٥ تایبەت بە دابڕاندنی قەزاکانی چەمچەماڵ و کەلار و کفری لە پارێزگای کەرکوك و بڕیاری ژمارە (٤١)ی ساڵی ١٩٧٦ تایبەت بە دابڕاندنی قەزای دوزخۆرماتوو لە پارێزگای کەرکوك و بڕیاری ژمارە (١١٨)ی ساڵی ١٩٧٦ تایبەت بە دابڕاندنی ناحیەی مزوری لە پارێزگای دهۆك و بڕیاری ژمارە (٧٥٧)ی ساڵی ١٩٨٠ تایبەت بە دابڕاندنی قەزای ئاکرێ لە پارێزگای دهۆك و ئەو بڕیارەی ساڵی ١٩٩٦ کە قەزای مەخمووری لە پارێزگای هەولێر پێدابڕاند، نەك ئیجماعی هەر سێ ئەندامانی ئەنجومەنی سەرۆکایەتی کۆمار، چونکە کەسێك، یان لایەنێکی شۆڤینی شتێك بەزۆر زەفت بکات، یان هاوڕەگەزەکانی بە زەبری هێز بۆیان دابڕاندبێت چۆن هەروا بە ئاسانی ڕازی دەبێت لەسەر ئیجماعی گەڕاندنەوەی بۆ خاوەنی، یان پارێزگای ئەسلی؟ جا بۆیە ئەم میکانیزمە سەقەتە و ناڕەوایە، چونکە ئیجماعی هەر سێ ئەندامی ئەنجومەنی سەرۆکایەتی کۆمار مەرجێکی تەعجیزییە، نوێنەرانی لایەنی عەرەبی سوننی بە ئانقەست لە یاسای ئیدارەی کاتی و پاشانیش لە دەستوور چەسپاندوویانە، هەربۆیەش جێگری عەرەبی سوننی قەت ئامادە نەبوو و کردی بە بیانووی دەستووریی ڕازینەبوون، بە پاساوی بێ بنەمای یاسایی و مەنتیقی و ناکۆك لەگەڵ خودی ناوەرۆکی بڕگەکە و مەبەستی دەستوور لەم بارەیەوە! بۆیە پەسەندکردنی ئەم میکانیزمە ناکۆکە لەگەڵ مەبەستی سەرەکی ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی کاتی و چەسپاندنیشی لە دەستووری هەمیشەیی بەم شێوە سەقەت و ناڕەوایە دوو هەڵەی یەکجار گەورەبوون، کە نوێنەرانی لایەنی کوردستانی لە کاتی نووسینی یاسای ئیدارەی کاتیی و لەکاتی دانانی دەستووری هەمیشەییشدا لەم بارەیەوە تێیکەوتوون.

له ڕاستیدا ئەمە "فێڵێکی یاساییە" کاتی خۆی لە لایەن نوێنەرانی عەرەبی سوننی بەتایبەتی لە نوێنەرانی لایەنی کوردی کراوە! (نووسەری ئەم بابەتە لە٢٠ی تەمووزی٢٠٠٥ لە بانگکردنێکی ڕاوێژکاریی تایبەتدا لە هاوینەهەواری سەلاحەددین، سەرنجیانی ڕاکێشا بۆ ئەم هەڵەیە و بۆ ئاکامەکەی و بۆ پێویستیی چارەسەرکردنی مەسەلەکە پێش ئەوەی بچەسپێت لە دەستووری هەمیشەییدا). هەروەها جگە لەم هەڵەیە، هەڵەیەکی گەورەی دیکەش لە نووسینی دەستووری هەمیشەیی ڕوویداوە و نوێنەرانی لایەنی کوردی پێی ڕازی بوون، ئەویش بریتییە لە نەمانی جەوهەری ماددەی (٤) ی یاسای ئیدارەی کاتی، کە دروستترین پێوەری دەستنیشانکردنی سنووری هەرێمەکانی تێدا بوو، واتە **ڕاستییە مێژویی و جیۆگرافییەکان**، بەڕاستی جێگەی سەرسوڕمانە کەوا پێوەری ئەم ماددە گرنگە هەرنەما لە دەستووری هەمیشەیی. **بۆیە** ئێستا تەنیا پێوەری دەستووریی دەستنیشانکردنی سنووری هەرێمی کوردستان ماددەی (١٤٠)ە. هەروەها لایەنی کوردی هەڵەیەکی زۆر گەورەی دیکەی کرد، کە ماددەی (١٤٠) لەکاتی دیاریکراوی خۆی لە دەستووردا واتە تا ٢٠٠٧/١٢/٣١ جێبەجێنەکرا، چونکە نە فراکسیۆنی هاوپەیمانی کوردستانی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق و نە پەرلەمان و نە حکومەتی هەرێمی کوردستان هیچ کاردانەوەیەکی یاساییان لەم بارەیەوە نەبوو! (هەرچەندە نووسەری ئەم گوتارە، لە دانیشتنێکی ڕاوێژکاریی بەپەلە لە نێوان بەرپرسی لێژنەی بەدواداچوونی جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠)ی پەرلەمانی کوردستان و ١٠ پسپۆڕ و مامۆستای زانکۆی سەلاحەددین لە بوارەکانی یاسا و سیاسەت و جیۆگرافیا لە ڕێکەوتی ٢٠٠٧/١٢/١٥، بۆ ئەم ئەگەرە کە پێشبینیی دەکرا جەختی لەسەر ئاڕاستەکردنی

سکاڵانامەیەك بۆ دادگای ئیتیحادی باڵا لە بەغداد کردەوە)، چونکە لەو حاڵەتە دادگای باڵا بەپێی یاسا و لەبەر ڕۆشنایی دەستوور و بە تاوتوێکردنی بارودۆخەکە بە بڕیارێکی یەکلاکەرەوە حکومەتی ئیتیحادی پابەند دەکرد بە جێبەجێکردنی ماددەی (١٤٠) لە کاتێکی دیاریکراوی دیکەدا، لەبەرئەوەی ئەم دادگایە بەرزترین مەرجەعی دادوەرییە لە عێراق و لێکدانەوەی دەستوور و چارەکردنی کێشە لە نێوان حکومەتی ئیتیحادی و حکومەتی هەرێمەکان لە پسپۆڕیی و کارەکانییەتی (بە پێی ماددەکانی ٩٣ و ٩٤ ی دەستووری هەمیشەیی عێراق)، بەڵگەش بۆ ڕاستی ئەم هەڵسەنگاندنە زانستییە: دانپیدانانی قازی (جعفر ناصر) ئەندامی دادگای ئیتیحادی باڵایە بەم مەسەلەیە، کە لە دیمانەیەك لەگەڵ ڕۆژنامەی (ڕووداو) ژمارە (٩٤)ی ڕۆژی ٢٠١٠/٠١/٢٨ دا بە ڕوونی دەردەکەوێت و گوتوویەتی: *"کەس ئەم گرفتەی نەهێناوەتە لای ئێمە، ئەگینا بە پێی دەستوور چارەمان دەکرد"*. بێگومان قازییەك کە ئەندامە لەم دادگایە، باش لە کار و پسپۆڕییەکانی دادگای باڵا تێدەگات و چاکتر لە کەسانی دیکە بەرپرسیی و ئەرکی سەر شانی خۆی و هاوکارەکانی دەزانێت.

بەهەرحاڵ: میکانیزمی جێبەجێکردنی پوختەی ماددەی (١٤٠)ی دەستوور، واتە ناوەڕۆکی بڕگەی (ب) ماددەی (٥٨)ی یاسای ئیدارەی کاتی کە بووەتە بەشێك لە ماددەی (١٤٣)ی دەستوور، قفڵە. تا ئەم قفڵەش (لە چوارچێوەی هەموارکردنی دەستوور و بە هاوکاری کۆمسیۆنێکی ڕاوێژکاری باڵا و هەولی سەرکردایەتی سیاسی و حکومەتی هەرێمی کوردستان) نەکرێتەوە، گرنگترین بەشی ماددەی (٥٨) کە جەوهەری ماددەی (١٤٠)ە، جێبەجێناکرێت — دەبێت گشت پەیوەندیداران و بەرپرسانی کورد باش لەم ڕاستییە بگەن، هەرچەند تاڵیش بێت. هەروەها تاوەکو

ناوەرۆکی بڕگەی (ب)ش جێبەجێ نەکرێت، ناوەرۆکی بڕگەی (ج) جێبەجێ ناکرێت، چونکە ئاشکرایە تا ئاساییکردنەوە ئەنجام نەدرێت، نابێت سەرژمێریی و ڕاپرسیی لەم بارەیەوە (وەك قۆناخی دووەم و سێیەم) ئەنجام بدرێن، ئەگینا لەسەر حسێبی کورد و کوردستان دەبن. بۆیە پێویستە لایەنی کوردی باش ئاگاداری ئەم مەسەلەیەش بێت. جگە لە مانەش بڕگەی (ج)ی ماددەی (٥٨) کە بناغەی ماددەی (١٤٠)ە، چەند کەموکورتییەکی دیکەی تێدایە. بۆ نموونە: لە بارەی زاراوەی "خاکە کێشە لەسەرەکان "لە نێوانیاندا کەرکوك ...، جگە لە کەرکووك هیچ شوێنێکی دیکە دیارنەکراوە، ئاماژەش نەکراوە بە زاراوەی (پارێزگا)ی کەرکووك، چونکە ئەسلی مەسەلەکە گشت پارێزگای کەرکووکە، نەك تەنیا شاری کەرکووك، هەربۆیەش ڕژێمی بەعس چوار قەزاکەی واتە پتر لە نیوەی پانتاییەکەی لێدابڕاندووە و بەم شێوەیەی ئێستا بچووکی کردووەتەوە. هەروەها پرسیاری **چوارچێوەی** ڕاپرسیی ڕوون نەکراوەتەوە، (چونکە دەبێت لە چوارچێوەی "ناوچە کێشە لەسەرەکان" لە بواری سنووری ئیدارییەوە بێت: واتە لە چوارچێوەی گشت پارێزگای کەرکووکی ئەسلی و لە چوارچێوەی قەزاکانی خانەقین و مەندەلی و شێخان و سنجار و ناحیەکانی تلکیف و قەرەقوش و زمار ... بێت) و دەبێت مەسەلەی قەزای مەخموریش بە جیاو بە زووترین کات و لە دەرەوەی مەسەلەی "ناوچە کێشە لەسەرەکاندا" چارەسەر بکرێت، لەبەر ئەوەی قەزای مەخموور تا ساڵی ١٩٩٦ کێشە لەسەر تابعییەتی بۆ پارێزگای هەولێر نەبووە دەبوایە ئەم مەسەلەیە و مەسەلەی چەسپاندنی گەڕانەوەی قەزای ئاکرێ بە ڕەسمی و لەسەر نەخشەی دەوڵەتی عێراقیش بۆ سەر پارێزگای ئەسڵی خۆی (دهۆك) هەر پاش پەسەندکردنی دەستووری هەمیشەیی چارەسەر بکرابوان. هەڵەیەکی دیکەی بڕگەی

(ج)ی ماددەی (٥٨) چەسپاندنی چەمکی "الأراضي المتنازع عليها" واتە "خاکە کێشە لەسەرەکان"ە، کە هەم لە بواری یاساییی و هەم لە بواری سیاسی ناڕەوایە، چونکە ڕژێمی بەعس ئەم خاکانەی بە زۆر لە ساڵێنی ١٩٧٤ و ١٩٩١ لە خاك و قەوارەی "ناوچەی حوکمی زاتی" و "پەناگەی ئارام" لە کوردستان دابڕیوە و لە بواری دەربڕینیش زاراوەیەکی نەگونجاوو ئیستیفزازی و مایەی نائارامی و ڕك و کینەیە، بۆ چاکردنەوەی هەڵەکان پێویستە ئەم خاڵەش لەبەرچاو بگیرێت و شێوەیەکی دیکەی گونجاو و کۆك بچەسپێندرێت.

بۆیە ئەگەر لایەنی کوردی بیەوێت ماددەی (١٤٠) بەکردەوە جێبەجێبکرێت: دەبێت پێش هەموو شتێك میکانیزمی بڕگەی(ب)ی ماددەی (٥٨) و کەم و کورتییەکانی بڕگەی (ج)ی ئەو ماددەیە چاکبکرێنەوە، ئەمەش دەکرێت لە ڕێگەی هەموارکردنی بڕگەی (ب) و (ج)ی ماددەی (٥٨) یاسای ئیدارەی قۆناخی گواستنەوە بێت، کە بووەتە بەشێك لە ماددەی (١٤٣) دەستووری هەمیشەیی و کرۆکی ماددەی (١٤٠)ە، بە پێی پێشنیاری لایەنی کوردی (فراکسیۆنە کوردییەکانی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق)— بە هاوکاری (کۆمسیۆنێکی ڕاوێژکاری کوردستانی باڵا)، کە دەبێت بە زووترین کات لە پێناوی چارەکردنی گرفتی ماددەی (١٤٠) و گشت کێشە هەڵواسراوەکان لە نێوان حکومەتی هەرێم و حکومەتی ئیتیحادیدا لە لایەن سەرۆکایەتی و حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە پێکبهێنرێت، لە پسپۆڕی لێهاتوو و دڵسۆزی زانستەکانی سیاسەت، یاسا، ئابووری، جیۆگرافیا، مێژوو، کۆمەڵناسیی و سوپایی. ئەم کارەش دەبێت لە چوارچێوەی هەموارکردنی دەستووری هەمیشەیی عێراقیدا بکرێت، کە دەبێت بە گوێرەی ماددەی (١٤٢)ی دەستوورەوە ئەنجام بدرێت.

هەروەها بۆ چارەسەرکردنی کێشەی ناوچە دابڕێندراوەکانی کوردستان (کە ڕژێمی بەعس بە ناهەق لە قەوارەی "ناوچەی ئۆتۆنۆمی" و "پەناگەی ئارام" دایبڕیون) و کێشەی سنووری باشووری هەرێمی فیدرالی کوردستان (کە لە دەستووری هەمیشەیی پێوەریشی یەکلانەکراوەتەوە) بە شێوەیەکی بنەڕەتی: دەبێت ماددەی (١٤٣)ی دەستوور هەموار و تەواوبکرێت، چونکە لە بڕگەی (أ) ماددەی (٥٣)ی یاسای ئیدارەی کاتییێش فێڵێکی دیکەی "یاسایی" لە کورد کراوە (یان لە ئەنجامی فشاری دەرەکی نوێنەران قبوولّیان کردووە و ئاکامەکەشی گرفتێکی یەکجار سەختی پەیداکردووە)!، لەبەر ئەوەی لەم بڕگەیەدا هەرچەندە دان بە حکومەتی هەرێمی کوردستاندا نراوە، بەڵام لە سەر ئەو خاکانەی (ئەرزانەی) کە لە ڕۆژی ٢٠٠٣/٠٣/١٩ لە ژێر دەسەڵاتیدا بوون، واتە لە چوارچێوەی " قەوارەی پەناگەی ئارام " Safe Haven) – " دا، واتە بێی ناوچە دابڕێندراوەکان لەلایەن ڕژێمی بەعس. ئەم بڕگەیەش بووەتە بەشێك لە ماددەی (١٤٣)ی دەستوور، بۆیە دەبێت ئەم مەسەلەیەش، واتە کەموکورتییەکەی ئەم بڕگەیەش، کە لە ماددەی (١١٧)ی بنەڕەتی و گرنگی دەستووریش ڕەنگی داوەتەوە، تەواوبکرێت، بە هێماکردن بە پێویستیی دیارکردنی سنووری دروست و هەمیشەیی هەریمی فیدرالی کوردستان (لە سەر بنەڕەتی: ڕاستی بەڵگە مێژوویی و جیۆگرافی و سەرژمێرییە فەرمییە عێراقییەکانی پێش ڕژێمی بەعسی ستەمکار.

ئەم گوتارە لە ژمارە ٢٨ی ساڵی ٢٠١٠ ی گۆڤاری (١٤٠) بڵاوکراوەتەوە.

چەند پرسیارێکی سایتی (سبەی) سەبارەت بە ماددەی (١٤٠)

٢٠١١/١٢/٦

- سپێدە: مەسەلەی خاکی کوردستان، خاڵی سەرەکی ناکۆکی نێوان کوردو بەغداد بووە لەهەموو شۆڕشەکاندا، دوای ساڵی (٢٠٠٣) و رووخانی رژێمی سەدام کورد چۆن مامەڵەی لەگەڵ ئەو دۆسیەیە کردوە؟

- ئەم مەسەلەیە دەبوایە لە سێ بوار کاری بۆ کرابوا:

 لەبواری سیاسی: دەبوایە نوێنەرانی کورد پێش رووخانی رژێمی بەعس لەگەڵ لایەنەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی ڕێکبکەون، هەم لەسەر یەکلاکردنەوەی پشتگیرییکردنی سیستەمی دیموکراتی و پرنسیپی فیدرالیزم لە عێراقی نوێدا، هەم لەسەر چەسپاندنی پێوەری بنەڕەتی دیاریکردنی قەبارەی هەرێمی کوردستان — ڕاستی و بەڵگە جیۆگرافی و مێژوویی و سەرژمێرییە رەسمییە عێراقییەکانی پێش خۆسەپاندنی رژێمی بەعسی ستەمکار، واتە سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧) - و هەم لەسەر راستکردنەوەی سنوورە ئیدارییە شێواندراوەکانی پارێزگاکان لەساڵێنی ١٩٧٥ و ١٩٧٦ لەلایەن ڕژێمی بەعس بەگشتی و ئەو پارێزگایانەی زۆربەی دانیشتووانیان کوردن (کەرکووك و هەولێر و دهۆك) بەتایبەتی. چونکە مەسەلەی سنووری ئیداری گۆڕاوی پارێزگاکان هەردوو پارێزگای کەربەلا و بەغدادیش دەگرێتەوە، بەدەستهێنانی پشتیووانی لایەنە سیاسییە عەرەبییە شیعییەکان لەم بارەیەوە ئاسان بوو.

* لەبواری یاسایی (دەستووری): دەبوایە لە تەك دەستنیشـانكردنی ڕاسـتی مێژوویی و جیۆگرافی لە "یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە"، وەك پێوەر بۆ دیاریکردنی قەبارەی یەکە فیدرالییەکان لـە مـاددەی (٤)، پێـوەری سەرژمێری ساڵی (١٩٥٧)یش بۆ ئەم مەبەستە بچەسپێندرایە. هەروەها نەدەبوایە دانپێدانان بە هەرێمی فیدرالی کوردستان لـە بڕگـەی (ا)ی مـاددەی (٥٣)ی ئـەو یاسایە (کەوەك دەستوورێکی کاتی بوو) لە چوارچێوەی "پەناگـەی ئـارام" تەسـك بکرێتەوە، واتە تـەنیا ئـەو ئەرزانـەی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان لـە ڕۆژی ٢٠٠٣/٣/١٩ دەسەڵاتی بەسەردا هەبوو، چونکە ئەمـە بـە ئاشـکرا چەسـپاندنی وەلانانی ناوچە دابڕێندراوەکانە، هەروەها نەدەبوایە بڕگەی (ب)ی مـاددەی (٥٣) لەلایەن نوێنەران و بەرپرسە باڵاکانی کوردەوە پەسەندکرابوایە، چونکە ئەمەش بـە ئاشکرا دانانی کۆسپێکی دوو ساڵیی بوو لەبەردەم جێبەجێکردنی جەوهەری بڕگەی (ب)ی ماددەی (٥٨)ی ئەم یاسـایە، کـە پێوەسـتە بـە چارەسـەرکردنی سـنوورە ئیدارییە گۆڕاوەکانی پارێزگاکان. هەروەها نەدەبوایە میکانیزمی جێبەجێکردنی ئەم بڕگەیەی ماددەی (٥٨)، کە بریتییە لە کۆدەنگی (اجماع)ی دەستەی سـەرۆکایەتی کۆمار، لەجیاتی هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکانی "مجلس قیادەی بەعس" سەبارەت بەم کـردەوە زۆرەملێیــە ناڕەوایــەی ڕژێمــی ڕووخــاو، لەلایــەن نوێنــەرانی کــوردەوە پەسەندبکرابوایە، چونکە ئەمـە مـەرجێکی تەعجیزییـە و گـەورەترین تەگـەرەی یاسایی بەردەم جێبەجێکردنی جەوهەری ماددەی (٥٨)ە، کە پاشان بووە بنـەمای ماددەی (١٤٠)ی دەستووری هەمیشەیی عێراق. هەروەها نەدەبوایە ئـەم هـەموو هەڵە و ناڕەواییانە پاشان لە دەستووری هەمیشەییش بچەسپێندرابووان - لە جیاتی

چاککردنەوەیان، لەمەش خەراپتر پێـوەری دروسـتی دیـاریکردنی قـەبارەی یەکـە فیدراڵییەکان کە لە "یاسای ئیدارەی دەوڵەت دا هەبوو، لە دەستووردا هەر نـەما!! نەدەبوا (ناوچە دابڕێندراوەکان لـە هـەرێمی کوردسـتان) نازنـاوی "ناوچـە کێشـە لەسەرەکانی" بەسەردا بسەپێندرێت و ئاواش بچێتە نێو دەستوور(...) .

* لە بواری سوپایی: دەبوایە پێداگریی لەسەر بوونی هێزی هاوبەشی هـەردوو حکومەتی فیدراڵی و هەرێمی کوردستان لـەو ناوچـانە بکرێـت، بـەلای کـەم تـا یەکلاکردنەوەی مەسەلەکە، تا خەڵکەکە لـە لایـەن تێرۆریسـتان و شۆڤینیسـتانی عەرەبەوە چیدیکە لەناو نەبردرابووان و نەتۆقێندرابووان و جارێکی دیکـە ئـاوارە و دەربەدەر نەکرابووان و پرۆسەی رەگەزپەرستانەی بەعەرەبکردن (تەعریب)ی ناوچـە دابڕێندراوەکان، بە شێوەیەکی دیکە بەردەوام نەبوایەو نەبێت.

- ماددەی (١٤٠) کە تایبەتە بە کێشـەی ئـەو ناوچـانەی کـە لەکوردسـتان دابڕێنراون، بەستنەوەی خاك بە مادەیەکی دەستوورو راپرسیەوە، ئالیەتێکی گونجاو بوو، یان دەکرا کورد رێگەی دیکە بگرێتەبەر؟

* لە ڕاستیدا بنەمای ماددەی (١٤٠) بۆ چارەسەرکردنی دەستووریی گـرفتی سـنووورە ئیدارییـە گۆڕاوەکـانی هـەموو پارێزگاکـانی عێراقـە بـە گشـتی و بـۆ چارەسەرکردنی کێشەی ناوچە دابڕێندراوەکانی هەرێمی کوردسـتانە بـە تایبـەتی، بەڵام نیوەچڵ و ناکۆکە. دەکرا دەستنیشانکردنی قەبارەی هـەرێمی کوردسـتان بـە پێی ڕێکەوتنێکی تایبەت بە شایەتی و مسۆگەریی چەند دەوڵەتێکی گرنگ بوایە، وەك پاشکۆیەکی "یاسای ئیدارەی کاتی"، یان لە ڕێگەی ماددەیەکی دیکـە یـان

میکانیزمێکی دروست بوایە: لە هەردوو حاڵەت بە چەسپاندنی پێوەری سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧، بۆ دەستنیشانکردنی ناوچەکانی هەرێمی کوردستانی — عێراق.

- سپێدە: بۆ بەدواچون و چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە چەندین لیژنەی باڵاو لیژنەی پەرلەمانی و لیژنە لەلایەن حکومەتی عێراق و هەرێمەوە پێکهێنرا، رۆڵی ئەو لیژنانە چۆن دەبینیت، پێشنیاری تۆ چییە بۆ بەدواداچونی ئەو دۆسیەیە لەلایەن سەرکردایەتی هەرێمی کوردستان و نوێنەرانی کورد لەبەغداد؟ هەنگاوەکانی جێبەجێکردنی ئەو مادەیە چۆن چوونەتە پێشەوە؟

* بواری کارکردنی ئەم لیژنانە گونجاو و لەبارنەبووە، هەروەها رۆڵی زۆربەیان لە ئاستی گرنگیی مەسەلەکە و بەرپرسیارییەتی ئەرکەکە نەبووە. وەڵامی ئەم پرسیارە بە وردی لە تەوەری یەکەمی لێکۆڵینەوەکەی هەڵسەنگاندندا روونکراوەتەوە.

- سپێدە: یەکێکی تر لە کێشەکانی کورد لەگەڵ ناوەند، مەسەلەی رێژەی راستەقینەی کوردە لەعێراقدا، بێگومان ئەوەش بە سەرژمێری دەکرێت، بۆچی تائێستا ئەو سەرژمێریە نەکراوە، مەترسی هەیە لەسەر ئاشکرابوونی رێژەی راستەقینەی هەر پێکهاتەیەك لە عێراقدا؟

* پێوەری زانستی و دروستی زانینی رێژەی گشت پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینییەکانی دانیشتووانی هەموو دەڤەرەکانی دەوڵەتی عێراق سەرژمێرییە (سەرژمێرییەکی پاك و چاك، واتە رەوا)، کە دەبێت دەزگا و دەستە و لیژنەکانی سەرپەرشتیکردن و بەرێوەبردنی روون و هاوسەنگ و دادپەروەر بن، لەژێر چاودێری چاودێرانی نێودەوڵەتی بێلایەن ئەنجام بدرێت. بەڵێ بە رای من هۆی سەرەکی

پەکخستن و دواخستنی پرۆسەی سەرژمێری ئاشکرانەبوونی ڕێژەی ڕاستی کورد و تورکمان و کلدان و ئاشووریە، بە تایبەتی کورد، پێش هەموو شتێك لەبەر کێشەی ناوچە دابڕێندراوەکان، هەروەها لەبەر هۆی دیکەش: ژمارەی ڕاستینەی کورسییەکانی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق، بودجەی واقیعی هەرێم و مەترسیی ئاشکرابوونی ناتەواویەکان و بەعەرب دانانی کەمەیاتییە نەتەوایەتی و ئایینییەکان، بە تایبەتی لە سەرژمێرییەکانی سەردەمی ڕژێمی بەعس.

- سپێدە: کوردو سەرکردەکانی چۆن مامەڵەیان لەگەڵ ئەو دۆسیەیە کردووە، چۆن دانوستانەکانی لەوبارەیەوە بەڕێوەبردووە لەگەڵ حکومەتی ناوەندی؟

* ئەو سەرژمێریە چەند گرنگە بۆ کورد، ڕۆڵی دەبێت لەکارئاسانی بۆ قۆناغی دووەمی جێبەجێکردنی مادەی (١٤٠) کە ئەنجامدانی سەرژمێریە؟ یان ئەو مەسەلەیە یەکلادەکاتە کە ساڵانە کورد چەند بەشی خۆی لە بودجەی گشتی عێراق وەربگرێت؟

* وەڵامی ئەم دوو پرسیارە لە تەوەری سێیەمی هەڵسەنگاندنی ناوبراو دەردەکەوێت.

- ڕێژەی ڕاستەقینەی کورد لەعێراقدا، پەیوەندی ڕاستەوخۆی هەیە بە دیاریکردنی کورسیەکانی کوردو ڕێژەی نوێنەرایەتیان لەدەزگا تەشریعی و تەنفیزیەکان، تۆ لە باسێکتدا دەڵێت لەو مەسەلەیەشدا فێڵ لە کورد کراوە؟

* ئەم تێزە لە تەوەری دووەمی هەڵسەنگاندنەکە بە دوورودرێژی باسی لێوەکراوە.

- لەدانانی یاسای هەڵبژاردنەکاندا تاچەند نوێنەرانی کورد سەرکەوتوو بوون؟ توانیویانە کورسیەکانی سێ پارێزگاکەی هەرێم و ڕێژەی نوێنەرایەتی کوردو هەرێمی کوردستان مسۆگەر بکەن؟

* ئەمەش لەتەوەری دووەمدا ڕوونکراوەتەوە.

- سەبارەت بەکۆی کێشەکانی کورد لەگەڵ بەغدادا، چەندین شاندو لێژنە پێکهێنراون بۆ دانوستان لەگەڵ حکومەتی ناوەندی، ئایا نوێنەرانی کورد لەدانوستانەکاندا چەند سەرکەوتوبون؟ چەند توانیویانە ئیدارەی دانوستان و گفتوگۆکان بەڕێوە ببەن؟ یان چەند پەندیان لە بەڵێنە زارەکیەکان و شکستەکان لەو ڕووەوە وەگرتوە؟

* بە ڕای من نوێنەرانی کورد لە گفتوگۆکانیاندا لەگەڵ حکومەتی ئیتیحادی، بە تایبەتی لەبارەی کێشە هەڵپەسێردراوەکان، سەرکەوتوو نەبوون. هۆی سەرەکی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی کۆمسیۆنێکی ڕاوێژکاریی باڵا (کە پێویستە پێکبهێنرێت لە شارەزا و پسپۆرانی کارا و لێهاتووی زانستەکانی: سیاسەت، یاسا، ئابووری، مێژوو، جیۆگرافیاو سوپا، بۆ ڕاوێژکردنی سەرۆکایەتی هەرێم و سەرۆکایەتی حکومەتی هەرێم لە پێناوی چارەسەرییەکی ئاشتیخوازانە و دەستووریی ئەم کێشانە بە تایبەتی و گشت گرفتەکانی ڕێڕەوی پرۆسەی سیاسی لە هەرێمی کوردستان و لە عێراقی نوێ بە گشتی.